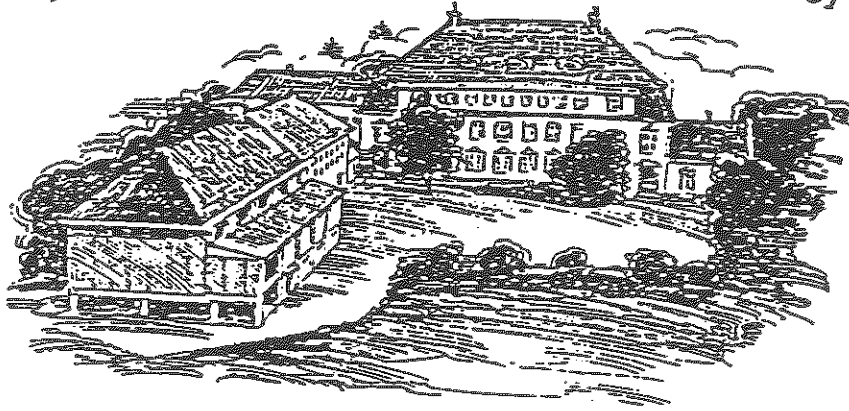

Småskriftserien nr. 1 1991

Kriminalomsorgens utdanningscenter

Metodisk arbeid i fengsel

Tjenestemannsrolleprosjektet

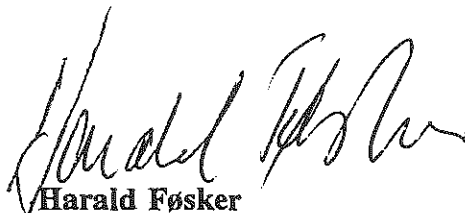
og realitetsterapi

FORORD I

Så er vi her igjen. Det har gått en stund siden forrige nummer av småskriftserien, men vi har fortsatt intensjoner om flere utgivelser i året. Redaksjonen, har denne gangen valgt å konsentrere utgivelsen om tjenestemannsrolleprosjektet og realitetsterapien. Begrunnelsen for dette valget er at prosjektet nå har vært gjennom sine første faser og at realitetsterapien har vært integrert i deler av prospektet. I tillegg har også realitets-terapien blitt benyttet på ulike måter i andre anstalter. Mange tjenestemenn har etterhvert vært gjennom kurs i denne måten å jobbe med innsatte på.

Vi håper dette nummeret vil stimulere til videre debatt om metode og mål i fengselsvesenet og dermed også den nåværende og framtidige betjentrollen! Vi minner om at redaksjonsutvalget gjerne mottar tips om stoff og bidrag til småskriftserien! Utvalget består av forsker Yngve Hammerlin, lektor ved KRUS Egil Larsen (red.sekr.) og direktør Harald Føsker. Stoff som benyttes står for forfatters egen regning.

Kriminalomsorgens utdanningscenter juni 1991

Harald Føsker
direktør

FORORD II

På KRUS har vektleggingen på bestemte metoder blitt mer aktualisert og fokusert i teoriåret. Skolen har ikke bare tatt for seg realitetsterapien, selv om den foreløpig har fått en betydningsfull plass. Diskusjonene både på KRUS og i etaten har dreiet seg om hvilken metode eller tenkning som skal ligge til grunn for tjenestemannens praksis. Enkelte hevder at vi må ha et mangfold av metoder i utdanningen, mens kritiske røster ønsker at skolen skal velge en og bare en metode. Foreløpig hersker det en faglig uenighet på dette punktet. "De kritiske" mener at det er bedre at tjenestemennene kan en metode grundig enn at de lærer flere metoder halvveis. "Forsvarerne" for mangfoldet mener at det er riktig å jobbe etter en metode på en anstalt eller på en avdeling slik at praksisen blir mest mulig lik, men samtidig er det viktig å kjenne til flere ulike måter å tenke og arbeide på.

Oppsummerende kan man si at begge parter kan ha rett i sine standpunkter. Det er ønskelig at betjentene kan en metodikk grundig, bare da vil de utøve praksisen knyttet til metoden godt. Likevel er det også viktig å tenke i flere retninger før en velger metode for avdelingen/anstalten, vi er alle forskjellige og det er lettere å velge "riktig" når en har flere valgalternativer. Problemet for KRUS er å ivareta begge synspunktene. Dette blir en stor utfordring i framtida. Det er derfor sannsynlig at Småskriftserien må følge opp denne problematikken.

Vi ønsker leserne lykke til med "studiet" av dette nummeret og hører gjerne fra dere i form av innlegg om temaet.

Egil Larsen
red.sekr.

TJENESTEMANNNSROLLEPROSJEKTET – NOEN FORLØPIGE BETRAKTNINGER MED BASIS I DET PÅGÅENDE EVALUERINGSARBEIDET

INNLEDENDE MERKNADER

For tre år siden fikk jeg i oppgave å evaluere Tjenestemannnsrolleprosjektet. Dette konseptet er derfor basert på en grundig oppfølging av prosjektet ved de tre anstaltene Drammen, Åna og Ullersmo i hele den tida prosjektet har vart.

Jeg har i hele prosjektperioden gjort flere reiser til de aktuelle stedene og studert og diskutert prosjektarbeidet med alle impliserte parter – fra ledelse til grunnplanet (betjentene og fanger).

Jeg har også helt fra prosjektets start, vært med på den sentrale og departementale diskusjonen om TR-prosjektet.

Mitt evalueringsarbeid bygger med andre ord på inntrykk jeg har fått både lokalt og sentralt i hele prosjektperioden.

EVALUERINGSARBEIDET/PROGRESJONEN

Jeg har anvendt følgende evalueringsopplegg:

1. Prosessevaluering (forskningsfase 1)
2. Delrapporter, evalueringsrapporter i form pilotundersøkelser som vil bli bearbeida i perioden februar – desember 1991 (forskningsfase 2)
3. Endelig og avsluttende evalueringsrapport (1992) – når prosjektet er avslutta (forskningsfase 3)

Dette konseptet har basis i det foreløpige inntrykket jeg har fått gjennom det observasjonsarbeidet jeg til nå har gjort i fase 1, og som jeg vil gi faglig status som prosess-evaluering. Det vil si, jeg har tatt aktivt del i den lokale og sentrale diskusjonen som er ført og det konkrete arbeidet som er gjort – for så å registrere, stille spørsmål, diskutere og bevisstgjøre problemene og påvirke prosessen. Kort og godt – hente inn informasjon fra

alle nivåer i institusjonene/organisasjonene, og bearbeide og videreføre disse.

Da TR-prosjektet ikke avsluttes før ved utgangen av 1991, vil denne kortfatta rede-gjørelsen være svært generell og prega av å være i innledningsfasa til et avsluttende forskningsarbeid – og derfor ha karakter av å være både temmelig ufullstendig og midlertidig. Det er først når det avsluttende arbeidet i fase 3 er ferdig, at forskningsarbeidet kan sluttføres og en grundig og detaljrik helhetsanalyse av den enkelte anstalt kan gjøres.

FORELØPIGE VURDERINGER

EN HISTORISK DIMENSJON OG NOEN ALLMENNE, PRINSIPIELLE BETRAKTNINGER

Norsk fengselsvesen har kommet til et historisk knutepunkt, som tydeliggjør en rekke vitale behov og begrensninger som nedfelles i hverdagsvirksomheten og i fengselsorganisasjonen. Dvs. man har kommet til et punkt, hvor både tjenestemennenes (ansattes) arbeidsforhold og fangenenes soningsforhold må utvikles og forbedres. Den gamle tradisjonelle tjenestemannnsrolla er på mange måter for begrensa til å kunne løse de vanskelige arbeidsoppgavene som tjenestemannen (og andre ansatte) står overfor i sitt daglige virke. Tjenestemannnsrolleprosjektet har som målsetting – ved og gjennom praktiske tiltak, diskusjoner og bevisstgjøringsprosesser – å forbedre tjenestemannnsarbeidet og å gi retning for framtidens moderne tjenestemannnsrolle. Dette skjer ikke isolert. Det foregår bl.a. ved diverse institusjonelle og organisatoriske strukturendringer – altså etter en (lokal) helhetstenkning, og etter samvirke mellom de forskjellige gruppene av ansatte, mellom de ulike nivåene i fengselsorganisasjonen, mellom fengslenes ansatte og fangegruppa, og ytre etat og departementet. Men man skal

merke seg at prosjektet har en svært konkret målsetting og en klar praksis som presiserer at det er særlig tjeneste-mennene sammen med de lokale lederne på grunnplanet, som skal være prosjektets aktører og drivkrefter. TR-prosjektet skal gjenspeile lokale behov og gjennomføres på grunnplanet, ideelt sett skal det få virkninger for hele den lokale fengselsorganisasjonen. Sånn sett er TR-prosjektet på institusjonsnivå et organisasjons- utviklingstiltak for fengselsetaten og et forsøk på å forbedre både organisasjons- og virksomhetskulturen i fengselssamfunnet. Men det er også et kompetansegivende tiltak på gruppe- og individnivå, hvor den enkelte tjenestemann skal utvikle og forbedre sin sosiale og yrkesmessige kompetanse. TR-prosjektet peker utover i tid og rom, da prosjektet er et tiltak som på mange måter både logisk og behovsmessig munner ut i en nødvendig oppfølging i framtida, og som dermed representerer første fase i en prosess. Som prøveprosjekt, er altså TR-prosjektet en viktig katalysator, ikke bare nasjonalt men også internasjonalt. (Allerede nå har prosjektet fått en viss internasjonal oppmerksomhet)

NOEN ALMENE BETRAKTNINGER AV NOEN KONKRETE RESULTATER TIL NÅ

TR-prosjektet utvikler seg på forskjellig måte og i ulikt tempo i de respektive anstaltene. Dette er helt logisk ut fra anstaltenes skilnader i den sosiomaterielle struktur og størrelse og i forhold til institusjonskulturelle forskjeller, særegne virksomhetsproblemer, ulik størrelse, fangebefolkningas sammensetning og problemer. Åna og særlig Drammen kretsfengsel har kommet temmelig langt i prosjektarbeidet og en del av de tiltakene som er satt i gang er nedfelt i strukturen og innarbeida i rutinene. Ullersmo landsfengsel derimot, er i ferd med å avslutte den forberedende og problemstillende fasa, hvor gjennomdiskuterte og planlagte tiltak nå skal omsettes og gjennomføres i praksis. De to førstnevnte anstaltene har også kommet lengst i tjenestemennenes definering av ønsker og behov for endringer og tiltak, og hvordan tjenestemennene skal få konkret innflytelse på tjenestearbeidet, og deres muligheter for å få gjennomslag for særegne ønsker og behov. Samvirkeprosessen mellom grunnplan og ledelse har muliggjort en mer åpen kommunikasjons- og informasjonsform og en mer kreativ vekselvirkning mellom nivåene i

organisasjonsstrukturen. Særlig i Drammen kretsfengsel har innholdet i tjenestemannsrollen utvikla seg på en interessant måte og fått en bevisstgjøring som muliggjør betydelige forandringer av arbeidsoppgavene for framtida. Dette har gitt seg utslag både på gruppe- og individnivå, da både den kollektive og individuelle ferdighetskapasitet har økt. Også Åna kretsfengsel kan til nå vise til visse forbedringer - ikke minst m.h.t. de strukturelle forholdene og møte- og samarbeidsformene mellom grunnplan og ledelse. I 1991 og i tida framover vil man særlig prioritere mer utviklinga av tjenestemannsressursen og forberede tjenestearbeidet i sikkerheten og relasjonene mellom betjenter og fanger.

Ullersmo landsfengsel er inne i en positiv utvikling, men fengslet som er stort og har en komplisert struktur, med mange vanskelige fengselsfaglige oppgaver, trenger ressurser for å kunne bryte av historisk-bestemte begrensninger og problemer, for så å stabilisere den nevnte positive tendensen. Det er oppmuntrende å registrere at det på såpass kort tid er gjort visse forbedringer. En del av de planlagte tiltakene, (f.eks. kontrakt-soning, forbedringer av regelverkpraksisen, planer om strukturelle omorganiseringer og desentraliseringstiltak, konkrete tiltak i forhold til å forbedre innholdet i tjenestemannsrolla, kurs, osv.), vil uten tvil få positive virkninger - men de må sikres og forbedres i framtida. Svært mye gjenstår enda. Dette er logisk, ut fra at bl.a. prosjektet kom betydelig seinere i gang på Ullersmo.

OPPSUMMERINGSMESSIG kan jeg slå fast at framdriften i prosjektet er positiv, men at utviklinga er forskjellig for de enkelte anstaltene, og at enkelte tiltaksområder utvikler seg raskere, bedre og sikrere enn andre tiltaksområder innen de enkelte fengslene. Samtaler jeg har hatt med betjenter, inspektører, fengselsledelse, enkelte fanger og andre ansatte, viser at de alle fleste opplever Tjenestemannsrolleprosjektet som nødvendig og at det i den perioden det har vart, har gitt en del viktige og positive resultater. Dette gjelder særlig for Drammen og Åna; for Ullersmos vedkommende er det for tidlig å si noe. Mange av dem jeg har hatt samtaler med poengterer at det er satt i gang en helt nødvendig bevisstgjøringsprosess gjennom TR-prosjektet som både har gitt og vil gi mange flere konkrete og praktiske utslag, og som vil påvirke framtidens fengselsarbeid på

alle nivåer.

Det er også mange som har understreket at prosjektet må fortsette flere steder i en eller annen form, da de mener at det er satt i gang en prosess som ikke må opphøre – en prosess med en retning som kan bety betydelige kvalitative endringer av organisasjonsstrukturen, gruppe- og institusjonskulturen, betjentarbeidet og den faglige kompetansen. Enkelte eller grupper av tjenestemenn er framleis skeptiske eller tvilende til prosjektet, men på nåværende tidspunkt i evalueringa vil jeg ikke uttale meg hvorvidt innvendingene er rasjonelt motivert og reelle eller de er et resultat av en sub-kulturell negativisme, historisk bestemt frustrasjon eller sære bakstreverske holdninger. Foreløpig kan jeg derfor slå fast at det ser ut som at TR-prosjektet har ført til en positiv utvikling, både i forhold til:

- * Målsetting og planlegging
- * Institusjons- og organisasjonsstrukturen og virksomhetskulturen
- * Aktørenes virksomhet, arbeidsprosessen og kompetanseutvikling
- * Fengselsvirksomhetens (og soningas) innhold og form, arbeidsorganisasjonen og det fengselsfaglige.

Jeg vil også avslutningsvis stille noen problemer:

Til nå ser det ut som om TR-prosjektet på Åna har gjennomført viktige og sentrale strukturelle endringer som må få og har betydning for tjenestemennenes hverdagsvirksomhet og tjenestemannsrolla.

Interessant nok så viser Drammen og Åna at de har løst TR-prosjektet på to ulike måter B satsa sterkt på de strukturelle endringene og organisasjonsaspektene. Kanskje har betjentgruppeaktiviteten som TR-prosjekt vært noe mer nedtona (i alle fall i siste periode)

1. Åna har satsa sterkt på de strukturelle betingelsene og organisasjonsaspektene. Kanskje har betjentgruppeaktiviteten som TR-prosjektet vært noe mer nedtona (i alle fall siste periode)
2. Drammen har satsa mest på betjentgruppas aktivitetsnivå, og er noe mer uklar og mindre aktiv på organisasjons- og ledelsesstrukturen.

Ut fra dette vil jeg poengtere to mulige og tenkte negative overslag som vi må se opp for. (Dette må leses og forstås som en høyst spekulativ prega tanke som slår meg i skrivende stund):

1. Åna kan i verste fall bli for topptung i aktivitetssida og for luftig i bønn (grunnplanet)
2. Drammen kan i verste fall bli for tung i bønn (grunnplanet) og for luftig i toppen.

Både sosiologien og sosial-psykologien har vist at en for lukka byråkratisk modell og organisering, kan føre til en del problemer – blant annet at forstoppelse. En nødvendig kreativ dialektikk mellom de forskjellige nivåene og leddene i organisasjonen, vil bli svekka. Hvis det skjer, forringes også utviklingspotensialet, forandrings- og utviklingsmulighetene – både på organisasjons-, institusjons-, gruppe- og individnivå.

For ytterligere å poentere:

Strukturelle forandringer er ikke alt – sjøl om de er en viktig basis og en forutsetning for forandringer.

Hva med de psyko-sosiale omstillingene, motivasjonen, holdningene og stemningene på individ- og gruppenivå?

Føler betjentgruppa at den er trukket godt nok med i prosjektet – at de er en del av det?

Utviklinga er som før pressisert jevn og kvalitativt forskjellig, hvis man sammenlikner de enkelte anstaltene, eventuelle endringer og omslag kan derfor komme fort fordi de strukturelle endringsbetingelsene enda er for uferdige.

Forøvrig må hver anstalt studeres på sine egne premisser og ut fra sin egen utviklingstakt. Dette vil bli gjort i den endelige evalueringa.

De kommende evalueringene og undersøkelserne (fase 2 og 3) vil tydeliggjøre særegne og almene problemer og resultater. Svært mye gjenstår av forskningsmessig evalueringsarbeid.

Til nå er det i alle fall blitt presisert ett behov ved sida av at tjenesteutviklingsprosessen må fortsette, nemlig at det bør snart etableres en gruppe som kan videreføre arbeidet som nå er gjort – en gruppe som da tilknyttes KRUS.

Dette er også etter min mening en nødvendig forutsetning for at utviklingsarbeidet sikres i tida framover.

SATSNINGSOMRADER

OPPLEVD STATUS

	Drammen			Ana			Ullersmo		
1. Avdelingene som ansvarsheter med delvis selvstyre					x			>	
2. Turnusordn. og dek.plan		x			x			x	
3. Soningsplan, kontrakter og ettervern	x	x		>	x	?		x	
4. Observasjon og veiledningstjeneste			>					x	
5. Møter og samtalegrupper		x	x		x		>	x	
6. Fritidsaktiviteter		x			x				
7. Samarb. internt/eksternt, ledelsesformer	x	x	?	x	x		x		x
									Formet et annet opplegg
Regelverksendring					x				x
Fadderordning		x							x
Kultur/religion									x

x = Aktivisert og bevisstgjort område
 > = Registrert problem (Kan være gjort noe)

KONTROLLTEORI OG REALITETSTERAPI HVA ER DET OG HVA KAN DET BRUKES TIL I FENGSEL

Modellen bygger på såkalt eksistensiell eller humanistisk filosofi og psykologi. Kort kan man si at denne modellen sammen med flere andre innenfor samme tradisjon, kjennetegnes ved følgende:

- Man tok utgangspunkt i studiet av det friske menneske og dets atferd. Dette i motsetning til tradisjonell psykoanalytisk tenkning som studerte det syke mennesket og dets atferd.
- Vi er tenkende/handlende vesener med fri vilje som påvirker og påvirkes av omgivelsene.
- Hver og en av oss har vår egen personlighet og det finnes ingen gitt felles menneskelig natur.
- Det finnes ingen absolutte verdier. Vi skaper våre verdier.
- Vi er ansvarlige for våre valg.
- Hver og en av oss er i vår verdens sentrum. Vi erfarer vår egen virkelighet.
- Ved handling realiserer mennesket seg som menneske. Gjennom dette skaper det seg identitet og mening med tilværelsen.

William Glasser, som er realitetsterapiens far, er ingeniør, psykolog og lege/psykiater. Han er

født i 1925. Han utviklet realitetsterapi som modell i 1950 åra da han arbeidet på en skole for vanskelige/kriminelle jenter. Modellen ble utviklet ved at han observerte at noen av de ansatte fikk til endring hos klientene, mens andre ikke fikk det. Det viste seg også at endringen ikke hadde sammenheng med den utdanning personalet hadde. Han utga så sin første bok i 1960. I denne boken tar han opp hvordan det normale menneske fungerer ved å tilfredsstille sine basale behov. I 1965 utga han boken Reality therapy som er den første boken hvor han beskriver hva han observerte på den tidligere omtalte skolen og hvor han gir oppskriften til modellen realitetsterapi. Instituttet for realitetsterapi ble dannet i 1967. Dette instituttet har spredd seg til både Canada, Japan, Australia og deler av Europa i tillegg til hele USA. I tillegg har man ett trenings-senter for å hjelpe fagpersonale innefor skoleverket og man har pr i dag hatt kurser for 90.000 personer.

Kontrollteorien ble utviklet som forklaringsmodell i 1977 av W. Powers og her har W. Glasser fortsatt sammen med andre og utvikle denne forklaringsmodellen på hvorfor og hvordan levende vesener fungerer. Dette er en forklaringsmodell bygd på vitenskapelige ideer og ikke målbar forskning. Dette kjenner for øvrig mye av psykologien og de forklaringsmodeller som her finnes.

KONTROLLTEORI, HVA ER DET?

- Det er en forståelsesmodell som på en svært praktisk måte viser hvordan vi fungerer, og hvordan vi blir motivert innenfra.
- Det er et hjelpemiddel til å forstå at hver og en av oss har helt spesielle "bilder" i hodene våre av hvordan vi ønsker at verden skal se ut. Ingen av oss ser verden på samme måten.

-Det er en metode som kan bidra til økt personlig styrke, ved at vi bevisst kan utvikle ny adferd og nye måter å oppfatte verden på for å få mer av det vi ønsker oss. Det vil gå for langt i denne artikkelen å beskrive hele kontrollteorien og jeg vil derfor ta for meg de deler som vi har undervist i fengslene.

PRINSIPPENE I KONTROLLTEORI

Det er flere basisgrep og prinsipper vi må lære for å kunne forstå kontrollteori. Jeg vil nå ta for meg noen av dem.

BILDER

Det finnes en virkelig verden hvor ting, mennesker og situasjoner faktisk eksisterer. Ut fra denne verden danner hver og en av oss vår egen interne virkelighet og vi ser ting forskjellig.

Disse helt spesifikke bilder hver og en av oss har, er formet av sansene våre som forteller oss hva vi hører, smaker, lukter, ser og føler.

Vi har lagret tusenvis av slike bilder i minnebanken vår, og vi lagrer stadig nye etterhvert som vi får ny erfaring og opplever nye ting. Bildene kommer derfor fra vår egen opplevelse og vurdering av en gitt situasjon. De beste av disse bildene dvs. de som vi selv mener dekker våre behov best, vil være det vi sammenligner med, når vi ønsker noe for å dekke et eller flere av våre behov nå. Disse "beste bildene" har vi valgt å kalle ønskene våre.

Disse bildene er vanligvis like over grensen til det ubevisste, men kan gjøres bevisst ved at vi spør oss hva vi ønsker å høre, se etc. i dette øyeblikket. Ved å få et mer bevisst forhold til bildene våre vil vi kunne finne ut hva slags hensikt eller forventning vi har og hva vi retter oppmerksomheten mot nå.

Ett eksempel på dette kan være at jeg skal ha en fremstilling av en innsatt. Han skal til tannlegen og det er min oppgave å få ham dit og tilbake igjen til fengselet etter endt time. Jeg henter fram mine bilder av hvordan jeg ønsker at det skal foregå på en rolig måte, at jeg sammen med min kollega skal følge den innsatte dit han skal, at vi kan snakke hyggelig sammen underveis, at bilen vi bruker fungerer og at det ikke skjer noe uforutsett underveis. Den innsatte skal oppføre seg skikkelig, dvs. gjøre det han får beskjed om i

denne situasjonen, ikke krangler, prøver å rømme, truer eller gjør andre ting som fører til at han må fremstilles i håndjern. Jeg vil rette min oppmerksomhet mot å få til en fremstilling som samsvarer med det jeg ønsker meg.

FØLELSESSIGNAL

Viktig for å forstå den indre kilden til kontroll og hva som skjer med oss når det er stor avstand mellom det vi ønsker oss i den gitte situasjon og det vi faktisk får, er å forstå hva som ligger i det følelessignalet som vi da kjenner. Dersom vi igjen tar tak i framstillings-situasjonen og sier at den innsatte begynner å krangle med meg fordi jeg skal sitte inne på tannlegekontoret mens tannlegen behandler ham, vil jeg kjenne ett sterkt negativt følelessignal. Noen av oss vil kalle det for frustrasjon, andre sinne, men poenget er at det er ett signal som forteller meg at det er ubalanse mellom ønske og det jeg får i situasjonen. Siden vi i alle situasjoner egentlig vet hva vi ønsker skal skje, og det i mange situasjoner ikke er samsvar med dette og det vi får, er det viktig å være klar over følelsene som ett signal som forteller at det er ett misforhold og at vi må korrigere. En del situasjoner er ikke av en slik karakter at det lille stikket av frustrasjon egentlig betyr noe for oss. Andre derimot er viktige. Ett eksempel har kan være at mine beste forsøk f.eks. i arbeidssituasjonen stadig blir utsatt for sterk kritikk, og uansett hva jeg prøver å gjøre for at det skal bli tilfredsstillende så er det ikke godt nok. Jeg vil da ha sterke og gjentatte feilsignaler (negativ følelser) og disse kan føre til at jeg blir syk emosjonelt og /eller fysisk. På den andre siden vil det være slik at når det vi får er omtrent i samsvar med det vi ønsker oss, får vi ingen sterke følelessignaler, vi er i balanse. Noen ganger vil vi også kunne få den situasjonen at vi får mer enn det vi forventet. Vi vil da kjenne ett sterkt positivt følelessignal.

BEHOVENE

Kontrollteorien sier at vi alle blir drevet av 5 genetiske instruksjoner eller grunnleggende behov som vi kaller dem. Disse behovene er en fysiologisk overlevelse, og 4 psykologiske – Tilhørighet, Makt, Frihet og Moro. Dette kan illustreres som her er vist i figur 1. Under hvert behov har jeg lagt inn noe av det vi betrakter som utfyllende punkter som illustrerer hva disse behovene betyr. Her kan man selvfølgelig legge inn flere punkter, men dette er de vi mener dekker godt nok.

Disse behovene er vi født med og all vår atferd vil være forsøk på å dekke et eller flere av disse behovene. Ved å forstå disse behovene, vil vi kunne dele de "bildene" vi har for å kunne dekke våre behov opp i 4 undergrupper. Dersom vi gjør dette vil vi kunne få mye viktig informasjon. Som jeg tidligere har

skrevet har vi hundre og kanskje tusenvis av bilder på hva vi ønsker, men alle disse bildene lagrer vi som erfaringer for å dekke våre 5 grunnleggende behov. Ved å bli klarere på hvilke ønsker som dekker hvilke behov vil vi kunne finne ut om det er:

- Noen av behovene som inneholder få bilder. Denne innsikten kan lede til at vi kikker ut i verden, utvider vår egen erfaring og finner brukbare bilder for å dekke våre behov.
- Vi vil kunne se om de bildene vi har er oppnåelige. Hvis jeg er perfektjonist og vil være best i alt, vil det jeg sammenligner med henge usedvanlig høyt. Det er stor sjanse for at jeg da vil ha mye negative følelsessignaler siden jeg ikke vil være i stand til å oppfylle mine ønsker om å være best.

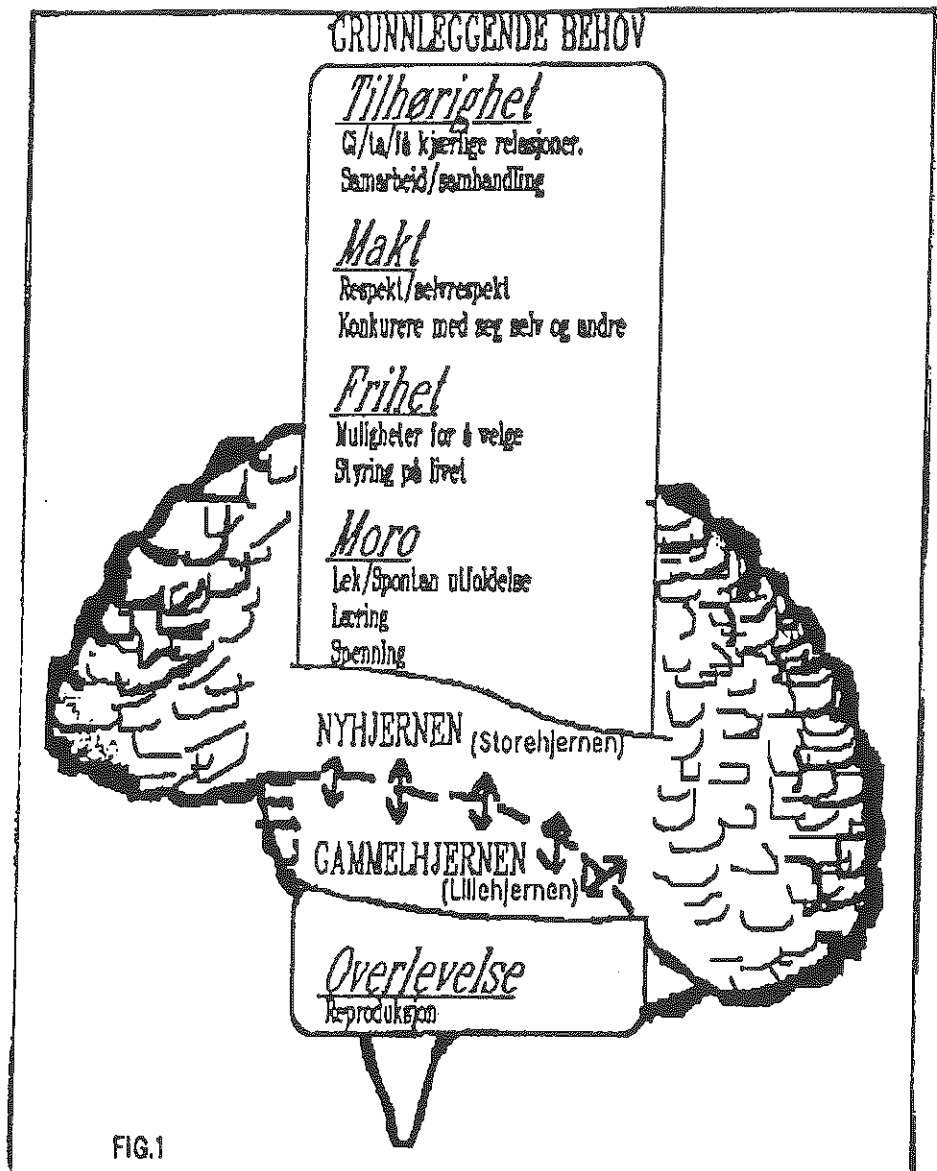

FIG.1

- Vi vil kunne se om bildene vi har trenger oppdatering for å stemme bedre med den virkelighet jeg møter til daglig. Eks. Dersom mitt bilde av innsatte og deres rusmiddelbruk er fra 50 åra hvor alkohol var det gjennomgående rusproblemet, vil den innsattes rusproblemer i 1990 åra, hva han bruker og hva han vil prøve å få inn i fengselet, stemme dårlig med den virkelighet jeg står i. Dersom jeg arbeider med narko-koordinering eller sikkerhet og jeg har ett behov for å være dyktig i arbeidet mitt (makt, tilhørighet) vil jeg utfra det jeg tidligere har skrevet måtte korrigere enten mitt bilde av de innsattes rusproblemer eller jeg måtte prøve å finne funger anno 1950 dersom mitt negative

følelssignal skulle forsvinne og jeg skulle fremstå som dyktig. Det å finne fangene fra 50-åra ville nok ikke være så greit. Det ville sannsynligvis ikke virke noe særlig bra å bedrive f.eks. promillekontroll for å avsløre rusbruken i dagens situasjon. Jeg ville nok ikke fremstå som dyktig dersom jeg la opp til kontroll bare av alkohol. Det enkleste ville derfor kanskje være å sørge for å oppdatere bildene av de innsatte som kom til det fengselet jeg arbeidet.

Jeg kunne selvfølgelig også prøve å finne meg en annen jobb hvor jeg fremsto som dyktig, hvor da bildene jeg hadde passet bedre.

TOTAL ATFERD

I kontrollteorien har W. Glasser arbeidet med begrepet atferd og har kommet fram til et begrep vi bruker som totalatferd. I dette inngår fire elementer: Gjøre, Tenke, Føle og Helse (fysiologi). Disse fire elementene henger nøye sammen og kan ikke skilles fra hverandre, for hver ting vi gjør er det en tanke, en følelse og en fysiologisk styring. Vi opptrer som en helhet og alle elementene samspiller. Vi har mer kontroll over noen av elementene enn andre. Vi har gjennomgående hundre prosent kontroll over gjøredelen og kontroll over tankene ca. 80 prosent av tiden. For å synliggjøre dette for dere selv kan dere tenke over følgende. Dersom vi er i en situasjon i livet hvor vi av en eller annen grunn har det vanskelig, når er det tankene tar egenkontroll og alle spørsmålene rundt dette vanskelige dukker opp? Hvordan er for øvrig disse tankene som dukker opp? Jeg vet ikke hvordan det er for dere, men jeg selv har en tendens til å få opp de vanskelige tankene når jeg skal slappe av eller gå til ro for å sove. De har dessuten en tendens til å være sirkeltanker, dvs. de samme tankene dukker opp igjen uten at jeg gjør noe bevisst for det. Dette er det kreative systemet vårt som produserer tanker uavbrutt.

Dette systemet er i kraftig funksjon for å finne løsninger og det vil holde på til det virker som det har kommet opp noe som fungerer. Dette kreative systemet produserer ut fra et frustrasjonssignal fra en slags sammenligningsbase hvor de bilder jeg har av hva jeg ønsker, og det jeg har av løsninger fra før sammenlignes med den aktuelle situasjon. Ut fra dette dukker nye løsninger opp hvor det innimellom er gode og innimellom absolutt ikke gode løsninger. I det øyeblikket det er

total atferd ut i den virkelige verden, vil vi se om en ny organisert atferd virker til å gi det vi ønsker.

Jeg kan gå inn å ta kontroll ved f.eks. å gå og tenke på noe annet og gjøre noe annet enn å slappe av. Det finnes ett utall av måter å sørge for at den kreative prosessen ikke skal ta kontroll slik at vi blir ute av stand til å komme opp med en adferd som gir oss det vi ønsker, uten at vi skal gå inn på dette i denne artikkelen. Det er allikevel et tankekors at det er på tide vi skal få ro og hvor andre hviler, vi har det vanskeligst med tankene og følelsene våre, når det er stor avstand mellom slik vi ønsker å ha det og slik vi har det.

Følelsene våre har vi i liten grad kontroll over og de sterke negative følelsene som dukker brått opp sees av oss på som ett signal som forteller oss at det ikke er samsvar mellom det vi ønsker og det vi får ute i verden. Dette omtalte jeg under følelssignal tidligere i artikkelen. Til tross for at vi selv ikke kan endre følelsene slik uten videre, er det ikke vanskelig for andre mennesker å ta kontroll over våre følelser. La oss ta utgangspunkt i den tidligere omtalte fremstillingssituasjon. La oss si at den innsatte fikk tak i en jernstang eller en stein og at han plutselig truet med å slå meg ned og han fremviste ett voldsomt sinne. Ved denne atferden ville han endre mine følelser i en fart fra en relativt god følelse ved at ting gikk greit til en tung klump i magen som jeg kjenner som redsel. Denne følelsen min vil være fulgt av tanker om, vil jeg bli fysisk ødelagt, ha nå, hvordan løse, hva har jeg lært etc. Jeg vil utvilsomt gjøre et eller annet og fysiologien/helsedelen sier fra i form av økt puls, svetting, skjelving etc.

Dette bringer oss til det siste elementet i total atferd. Det foregående eksemplet ga ett eksempel på at ytre endringer også påvirker fysiologien. Vi får alltid vilkårlige signaler fra gamlehjernen i forhold til kroppen vår. Her var det ett signal om fare. Vi får signaler om ubalanse f.eks. i væsknivå, men det vi holder på med er så spennende at vi velger å overstyre signalet. De fleste av oss har prøvd dette. Til slutt blir signalet så sterkt at vi ikke greier å konsentrere oss om det spennende mer og vi går på do. Vi har da en lang stund overstyrt signalet fra gamlehjernen.

Vår generasjon har lært mye om å påvirke kroppen i form av f.eks. meditasjon. Hva vi velger å spise og drikke vil påvirke fysiologien

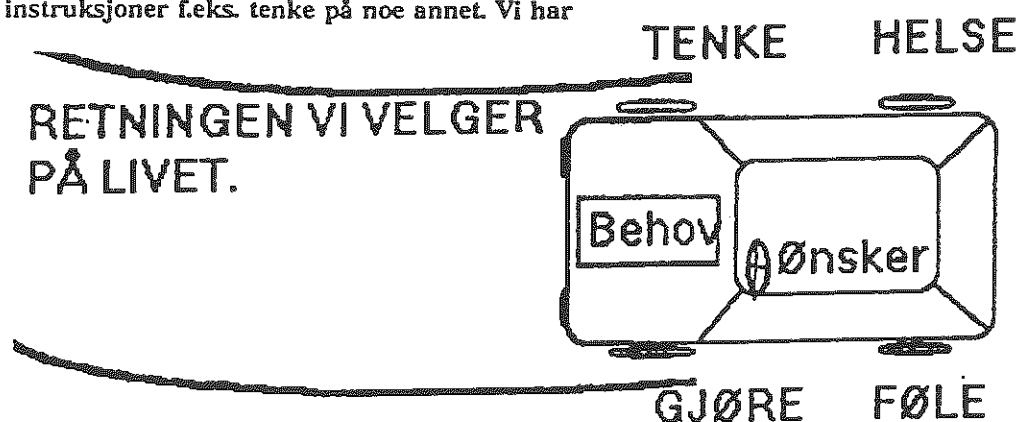
vår. Det finnes ett utall av handlinger som påvirker fysiologien vår. Det går fra de positive ting vi gjør til forskjellige former for selvbeskädigelse. Alle disse tingene kan kokes ned til åtte basisaktiviteter. Disse er: ta inn føde, injisere, inhalere, skade, trene refleks-utløsning, sex, søvn.

For å oppsummere hvordan atferdsdelene spiller sammen kan man si at handlingene våre er hovedsaklig muskelbevegelser, inklusive mekanikken i det å snakke. (Vi har 100% kontroll).

Tenkingen vår er alt det som har med tankeprosesser og forståelse å gjøre (den kognitive prosess). Den inkluderer også selvinstruksjoner f.eks. tenke på noe annet. Vi har

moderat kontroll bortsett fra det kreative reorganiseringssystemet vårt som produserer tanker hele tiden. Fysiologien er elektro- og biokjemiske prosesser i kroppen vår. Vi kan kontrollere dem gjennom handlingene våre. Følelsene våre er sansninger som kommer fram til bevisstheten vår som ett samspill mellom det vi ønsker og det vi gjør og tenker for å oppnå det vi ønsker. Vi kan ikke forandre følelsene uten at vi tar i bruk tanker og handlinger.

For å gi en visuell fremstilling av forholdet mellom valg, ønsker, behov og total adferd kan vi fremstille det slik:

Dersom vi ser valgene vi gjør er det mange veier å velge. Disse er utvilsomt av forskjellig kvalitet. Vi kan underveis skifte veier. Motoren som driver oss er våre grunnleggende behov og rattet er de ønskene vi har, disse kan vi endre, korrigere retningen på og derved velge forskjellige veier. Hjulene som skal bringe oss framover på den veien vi har valgt er total atferd. Vi ønsker at dette skal være en forhjulsdrevet og forhjulsstyrt bil som har god kontakt med bakhjula sine og som lytter til hva de har å fortelle om veien vi er på.

Kontrollteorien er ingen teknikk for å kunne kontrollere andre. Den er en måte å få bedre egenkontroll, større bevissthet for deg selv og for å undervise innsatte. Folk som forstår kontrollteori, forstår at det umulig å få andre til å gjøre det en ønsker at de skal gjøre, de vil ikke gjøre dette uten at det dekker deres egne behov. Kontrollteorien kan derimot hjelpe deg til å forstå hva som er viktig for en annen person, og hvordan du skal kunne forhandle deg fram til løsninger som gir tilstrekkelig selvstyrke og mer av det de involverte ønsker seg. Det er selvfølgelig vanskelig å bedrive undervisnings i fengsel og vanskeligere enda dersom vi ikke har en metode hvor vi

systematisk stiller spørsmål som retter seg mot kontrollteorien. Dette bringer meg over til metoden realitetsterapi.

REALITETSTERAPI

Realitetsterapi (RT) er en rådgivningsmetode som retter oppmerksomheten mot klientens nåværende adferd og mot den adferd som er egnet til å skaffe det han ønsker.

Den understreker at vi alle er ansvarlige for atferden vår, særlig for det vi tenker og gjør.

Vi godtar ikke at klienten er offer for sine egne behov eller andres handlinger, men at vi alle har muligheter for valg at vi kan velge uansett om det finnes en forhistorie som gjør valgene vanskelige for oss.

Ansvarlighet som er ett sentralt begrep defineres på følgende måte:

Ansvarlighet er evnen til å tilfredsstille sine behov på en slik måte at det ikke fratår andre muligheten til å få sine behov tilfredsstilt.

Vi har en arbeidsmodell som kalles fasene og ser slik ut:

FASENE

1. Involvering
 - a. PERSONLIG (hva ønsker du?)
 - b. ROLLE (hva ønsker vi av deg?)
(hva kan vi tilby deg?)
2. KARTLEGGING AV NÅVÆRENDE ATFERD. (Hva gjør du?)
3. VURDERING AV NÅVÆRENDE ATFERD. (Virker det du gjør?)
4. NY PLAN
5. FORPLIKTELSE

TOMMELFINGERREGLENE

6. INGEN UNNSKYLDNINGER
7. INGEN STRAFF, MEN KONSEKVENSER OG GRENSER
8. GI IKKE OPP

Det sentrale begrep i RT er involvering. Med dette menes interesse for de man arbeider med og det å vise denne interessen. Det å respektere andre mennesker uten å støtte eller respektere deres handlinger.

Involveringen skal være tilstedeværende i alle fasene og er det bærende element i rådgivningsmodellen.

Vi har delt inn involveringen i to, nemlig personlig og rolleinvolvering.

Som det fremgår av fasene er hovedspørsmålet i personlig involvering "hva ønsker du". Dette er bare ett av mange typer spørsmål å stille og det som er poenget her er å rette fokuset inn mot ønskene i kontrollteorien.

Samtidig er det slik at vi har et arbeid å utføre og vi stiller krav og gir et tilbud innenfor de rammene vi arbeider. Her kommer rolleinvolveringen inn. Her kommer hva vi krever av deg og hvilket tilbud vi kan gi deg. Her ligger f.eks. rammene for arbeidet vårt og

hvilke muligheter og begrensninger som ligger innenfor vårt system. Eksempel på dette kan være følgende utsagn.

Her i fengselet kan du få sone på kontrakt. Vi har to typer kontrakt B og A, de gir deg følgende tilbud. (Man gir en informasjon om tilbudet). Kravene våre for å få denne typen soning er. (Man gir informasjon om kravene).

Man kan da gå videre å spørre "Hva slags soning ønsker du?"

Dersom den innsatte sier at han er interessert i kontraktsoning vil det være mulig å gå videre med en kartlegging av hva han gjør i dag for å komme i kontraktsoningsposisjon, hvilke egenskaper/ressurser han har for å få dette til, hvilke ytre ressurser som finnes etc.

Den innsatte skal selv gjøre en vurdering av om det han gjør i dag virker til å gi ham det han ønsker seg. Her vil han kunne si noe om hvilke fordeler/ulempene nåværende atferd har, og hvilke fordeler og ulemper en fremtidig atferd som er annerledes vil ha. Det er også her den innsatte gjør en verdivurdering, f.eks. er det riktig eller galt det jeg gjør, hjelper det meg, noen andre, folk jeg bryr meg om, er det ansvarlig atferd.

Det er ofte veldig fristende å si noe om egen verdi og moralvurdering, men husk at det er den innsattes vurdering av egen atferd som er viktig for at vedkommende skal avgjøre om han ønsker endring. Dette betyr ikke at du ikke kan si hvordan du ser det, men det er lurt å spørre om den andre er interessert i å høre hvordan du ser det. Hvis svaret er ja, er vedkommende klar for å høre etter. Hvis svaret er nei kan du spare energien din, det vil gå inn gjennom det ene øret og ut gjennom det andre allikevel.

Erfaringen er at når involveringen sitter er folk interessert i å høre etter hvilke synspunkter du har.

Dersom den innsatte velger å lage en ny plan for å få det han ønsker, hjelp til å gi råd, men husk at det er den innsattes plan, ikke din. Du skal derfor ikke gjøre ting for den innsatte, men heller hjelpe ham til å gjøre det selv. Gjør kontrakt for planen med konkret gjennomføring og konsekvenser, belønning eller ros.

Dette vil f.eks. for han som vil ha kontrakt være at han skal arbeide på verkstedet og at han skal levere rein urinprøve over en viss tid før han kan få B-kontrakt. Dersom han har store vanskeligheter med å komme seg opp

kan en del av planen være å lære å bli bedre til dette. Det hjelper ham lite at fengselet tar ansvar for dette, selv om vekking er den del av rutineene i ett fengsel. Hvordan kan han selv få trening i å vekke seg og samtidig ha vekkerutineene i fengselet som en sikkerhet for at han kommer seg opp på jobb. Det å planlegge dette kan være en delplan.

Dersom det er stoff i fengselet, og det er ikke usannsynlig, vil en annen delplan være å vite hvordan du skal si nei når du blir tilbudt stoff neste gang.

Det vil ofte være slik at vi går fram og tilbake mellom de forskjellige fasene slik at vi kartlegger en del, klienten vurderer om det han gjør virker, vi kartlegger mer og kanskje legges det en plan som er gjennomførbar. Det er også ofte slik at planer må korrigeres og da må vi tilbake for å gjøre mer kartlegging og vurdering. Det kan jo også hende at den innsatte ønsker noe annet enn det han først sa og at dette kommer fram etter hvert. Vi kan derfor også se på fasene som en sirkel hvor vi går rundt og fram og tilbake slik: Se sirkel "fasene".

TOMMELFINGERREGLENE

Disse er egentlig mer rettet mot oss som arbeider med dette.

Bruk ikke tiden på unnskyldninger. Når folk har sabotert planen sin vil de ofte komme opp med gode forklaringer på hvorfor de ikke gjennomførte. Hent dem heller opp igjen ved f.eks. å spørre "vil du fremdeles gjennomføre planen din?".

Dersom det er klarlagt hva som er konsekvensen ved brudd på avtalen, så gjennomfør dette, ikke prøv å befri folk fra konsekvensene. Kjøreregler for hva RT ser på som konsekvens i forhold til straff er en del av det vi går igjennom på kursene.

Gi ikke opp, dvs. hold ut litt lenger enn folk tror du vil. En del innsatte tester deg for å se om du er verdt deres tillit.

Det vil gå for langt å beskrive modellen med spørsmålene i denne artikkelen, men i kursene i RT trener vi på modellen og biter av den i form av rollespill og annen trening. Biter som vi har trent på er f.eks. fremgangsmåter ved grensesetting, ved typiske situasjoner i fengselet, hvordan unngå at innsatte tar følelsesk kontroll på oss etc.

Vi trener også på en måte på å gi hverandre tilbakemelding på det vi gjør, som er konkret og som ikke inneholder negativ kritikk. Den inneholder derimot en måte å kunne gi hverandre skikkelig tilbakemelding med eventuelle forslag til flere måter å gjøre samme situasjon på.

BRUK AV RT I FENGSEL

Bruken av realitetsterapi i fengsel er helt klart avhengig av at de som arbeider der lærer en del av grunnelementene i modellen og er villig til å arbeide etter dette.

Ut fra de erfaringene jeg har gjort med en del fengsler jeg har kjørt kurs for, egner modellen seg godt for:

Arbeid med de innsatte i

- mindre anstalter
- kontraktsavdelinger
- endel situasjoner i større avdelinger

Videre er modellen et godt arbeidsredskap til å utvikle måter å gjennomføre forskjellige deler av tjenesten på en mer systematisk og ensartet måte innad i fengselet. Ett eksempel på dette kan være å bruke spørsmålene i modellen til f.eks. å utarbeide felles plattform for arbeidsoppgaver i fengselet. Eksempel på dette kan være innsettelsesprosedyrer i fengselet. Drammen kretsfengsel som jeg har hatt den glede å samarbeide en del med, har etter min mening gjort en god del for å få til en systematisk måte å arbeide på.

Av fremtidige oppgaver hvor modellen egner

seg godt, kan jeg nevne kontaktbetjentrollen (enhetsbetjent), soningsplaner, og det å arbeide mer systematisk med miljøarbeidet i fengselet. Dette betyr både i daglig tjeneste og ved utvikling av bedre tilbud og krav som knytter seg til dette.

Selv om jeg selv ikke arbeider i fengsel, men har min bakgrunn i friomsorgen, har jeg som mangeårig medarbeider ved hybelhuset til Kriminalomsorg i frihet i Buskerud vært med på å utvikle en arbeidsform grunnlagt på realitetsterapi som vi etterhvert ser virker. Dette gjelder både i forhold til de klientene som bor på hybelhuset og oss som arbeider der.

Det å arbeide tett på mennesker og skulle gi råd i ofte vanskelige livssituasjoner, samtidig som vi skal ivareta de restriktive situasjoner som arbeidet krever, gjør det viktig både å ha en samkjørt personalgruppe som ikke er utbrent, klare og forutsigbare regler med konsekvenser som er kjent og et tilbud som gir muligheter for å prøve nye måter å få dekket behovene sine på. Det krever dessuten at vi har respekt for de vi skal arbeide med uten å gå i den fellen å late som om man aksepterer de handlinger som folk utfører. Etter at vi på hybelhuset startet med § 12 så vi at metoden vi hadde ga oss grunnlag til å ta imot en ny gruppe beboere som var i soning uten at dette skapte noen vanskeligheter.

Disse erfaringene med klarheten og den felles plattformen og tilbud som er basert på krav, er etter min mening viktig å utarbeide i større grad også innen fengselsvesenet. Til dette egner modellen seg også godt.

Audun Tjore

TJENESTEMANNNSROLLEN (TR) I DRAMMEN KRETSFENGSEL HVOR VI FORSØKER Å ANVENDE REALITETSTERAPI (RT) SOM METODISK ARBEIDSREDSKAP

Hvor mange betjenter kjenner ikke igjen spørsmålene: Hva lærte du på Fengselsskolen? Har du hatt behov for skolen? Ekstrabetjenter uten skolen gjør jo vel så god jobb, eller? Kan lærerne ved skolen lære bort noe som helst om fengsel og arbeidet der? Brorparten har jo knapt nok sett et fengsel, og langt mindre en fange. Har noen hørt uteksaminerte fengselsbetjenter skøyeraktig fortelle at de har betalt for det de kan, ikke for det de gjør, mens ekstrabetjenten løper rundt og gjør det han kan, han snakker med de innsatte. Men har skolen noe fag der man tar opp spørsmålet, å snakke med de innsatte? Ja, skolen er flink til det i dag, gjennom betydelig vekt på atferdsfagene. Men det har ikke bestandig vært slik. Jeg husker for snart 17 år siden da jeg var elev ved Fengselsskolen, da

hadde vi fagene kriminalomsorg, psykologi og psykiatri. Jeg fikk forståelse for at fagene var å betrakte som gjennomkjøringsfag, uten vesentlig betydning.

I kriminalomsorg hadde vi noen få timer med innføring i friomsorgens arbeid, eller vernelaget som det den gang het. Som nyansatt ble vi informert om at i vernelaget arbeidet de naive, det var ikke helt stuerent å ha kontakt med den gruppen.

Psykologiundervisningen måtte tas mer høytidelig all den tid det var trekkfag, og vi kunne risikere å måtte avlegge eksamen. Jeg minnes også en overlege som underviste i psykiatri. Seinere har jeg forstått nødvendigheten av et godt samarbeid med KIF. Dette samarbeidet er nødvendig for at de innsatte skal ha en sjanse etter endt soning.

DRAMMEN KRETSFENGSEL OG TR -PROSJEKTET

Drammen kretsfengsel flyttet inn i Drammen tinghus i 1962. Den gangen var fengselet et rent cellefengsel. Arbeidsoppgaver hadde de innsatte, men aktivitetstilbud fantes ikke. Fengselet har etter åpningen fått tilført en ren bemanningsøkning på 5½ stilling, 1½ stilling som kokk, 1 stilling for kvinnelig fengselsbetjent og 3 stillinger som følge av arbeids- tidsnedsettelse. For å tilfredstille dagens behov, med alle de nye aktivitets- tilbudene og arbeidsoppgavene som utgjør den nye rollen, har vi behov for flere nye stillingshjemler i Drammen kretsfengsel, uten å nevne antall. For å illustrere tidligere tiders administrative oppgaver, så tok inspektøren arbeid med hjem, og brukte kona som ulønnet arbeidskraft for å få unna nødvendige oppgaver til rett tid. Problemene ved fengselet tok bokstavelig talt knekken på han. Men han

sluttet i tide, og fikk "trekke seg tilbake" som inspektør ved Hønefoss hjelpefengsel. Der var han i to år før han som frisk og rask "ungdom" gikk inn i pensjonistenes rekke. I Drammen kretsfengsel var slike og lignende problemer den direkte årsaken til at fengselet fikk TR-prosjektet. Betjentene merket også hardkjøret. I en periode hadde vi da også 60% sykefravær. Senere har arbeidsmengden bare økt, men det har vel sin forklaring i at fagdepartement og distriktskontor har øket sine bemanninger, og de må jo hente arbeidsoppgaver et sted.

Min påstand er at det skal større bemanning til for å drive en tidsmessig forsvarlig fange- politikk i et takfengsel, som Drammen er, enn tilsvarende i et fengsel på bakkenivå.

FENGSELSBETJENTENS EGET PROSJEKT

Noe nytt skulle forsøkes, ytre etat, betjentene skulle styre farten. De skulle utvikle sitt eget arbeidsinnhold. Mange spørsmål reiste seg. Skulle departementet nok en gang sette et prosjekt i arbeid, så man kunne snakke om noen fine planer i festsaler, for så å få null resultat?

Klart vi tenkte oss at prosjektet nok kunne skaffe fengselet litt ekstra økonomi til utrettelse av ting vi normalt ikke fikk bevilgninger til. Tanken var der, men ville vi det slik? Nei! Vi ville det ikke slik. Vi så det klart fra første dag. Fikk vi noe til, så ville det få betydning for hele etaten. Vi var vist tillit ved å bli tildelt prosjektet. Vi var vist tillit til å ha medansvar for å styre utviklingen av en profesjon, fengselsbetjent- arbeidet. I Drammen forpliktet vi oss til å gå inn for oppgaven maksimalt. Hadde vi møtt motstand på dette, ville vi latt prosjektet gå over til en annen anstalt.

Uten å kjenne metodetenkning, tenkte vi faktisk i RT-baner i startfasen. Vi forpliktet oss til å utrette noe vi trodde vi ville make. Tilbakemeldingen ligger i den årlige statusrapport, og planene har vi endret mange ganger underveis. Til tider har vel noen og enhver i Drammen følt at han arbeidet i en sentrifuge.

For meg som daglig leder for dette prosjekt-fengsel, har de siste årene så langt fra vært noen 9 - 4 jobb. Men jeg har fått god støtte av vår lokale prosjektleder, undervisningsleder Per Nielssen, som etter min oppfatning gjør et meget godt arbeid. Når vi startet prosjektarbeidet var det enkelte ting som måtte avklares. Utgangs-punktet var at prosjektet var for fengselsbetjentene, ingen andre. I Drammen ville ikke et slikt utgangspunkt fungere. Vi har to som arbeider i driften, skulle de holdes utenfor? Nei, det skulle de ikke. I Drammen skulle vi ha alle ansatte med og slik er det blitt. Samarbeid er nøkkelordet i prosjektet. Alle grupperinger som har sitt daglige arbeid i fengselet må kunne snakke sammen. Er man uenige, må man ha evnen til å være sakelig uenig. Det er en evne man kan tilegne seg. Og faller man for fristelsen ved å vise seg ufin, må det være rom for å komme med en beklagelse. De ulike faggruppene i fengselet må akseptere hverandres fagområde, og gjennom samarbeid lære av hverandre. Jeg våger på-standen, denne delen har vi klart i Drammen krets-fengsel.

ARBEIDSMORAL

I prosjektarbeid må man alltid ta i betraktning at noen kan sabotere et arbeid. Fengselsbetjentyrket er vel helt spesielt i så måte. Få arbeidssteder i samfunnet har vel hatt større muligheter til å utvikle en "subbkultur". Det er en kjennsgjerning at enkelte er tryggest i tjenesten når en har minst mulig kontakt med de innsatte. Jeg vil tro at denne typen tjenestemenn har størst problem med en ny type tjenesterolle som går ut på kontakt med fangen. Finnes den passive typen i ledersjiktet er man ille ute. Ved bruk av RT, hvor man forplikter seg til oppgaven føler alle en større forpliktelse til å gjennomføre prosjektet på en best mulig måte. For Drammens vedkommende ville en uvillig daglig leder kunne ødelegge prosjektet ved f.eks. firkantet bruk av reglementet. Det er derfor mulig at den beste sikkerhet for at

prosjektet skal bli vellykket er at ledelsen og mellomledersjiktet forplikter seg til å utføre en best mulig arbeidsinnsats i forhold til prosjektarbeidet.

Det som legger en demper på arbeidsmoralen og viljen til prosjektarbeidet er følelsen av at parter som burde vist aktiv interesse, har vist en passiv og nærmest likegyldig holdning. Jeg sikter først og fremst til vårt eget fag-departement. Når Kriminalomsorgsavdelingens egne folk kan hevde at arbeidet med kapasitetsutnyttelsen går foran menneskelig hensyn, da skaper det problemer. Men hvilken interesse viser den politiske ledelsen for dette prosjektet? Vi registrerer at det nevnes i statsbudsjettet når det legges frem. Det var å forvente en større politisk interesse for et prosjekt som har betydning for utviklingen av

fangebehandlingen. Eller har ikke politikerne noen interesse for prosjektet?

Vi som tror at det går an å utrette noe er fornøyd med at det betyr noe for enkelte i fagdepartementet. De legger ned et stort arbeid i forhold til prosjektet. Jeg registrerte at Justiskomiteen i uke 10, 1991 var på omreise i Søndre fengselsdistrikt. Jeg hadde faktisk forventet at komiteen hadde hatt Drammen på dagsorden, men de kjenner

kansje ikke til at Drammen kretsfengsel hører til Søndre fengselsdistrikt. I Drammen har prosjektet gitt oss mye. Det er mange baller å hente ned og langt til mål, om man kan snakke om mål i denne sammenheng. Det er satt i gang en prosess som vil fortsette når prosjekttiden er over. Men vi kan allerede nå slå fast at prosjektarbeidet har hatt positive virkninger.

REALITETSTERAPI OG SONING

I Drammen er vi takknemlig for den interesse KRUS har vist for prosjektarbeidet, og aktivt deltatt i utviklingsarbeidet. At RT ble valgt som metode må skolen ta skylda, eventuelt æren for. For etterutdanningsmidler ble halve staben i Drammen sendt på kurs til Kristiansand, sammen med tjenstemenn fra Åna kretsfengsel, RT var kursets hovedinnhold. Gjennomgåelsen tilsvarer trinn 1 i RT, siden har det gått slag i slag. Til nå har hele staben gjennomgått trinn 1 og 2 i RT. Det gir oss et grunnlag for å bruke metoden i praksis. At man valgte RT som metode må vel betraktes som en tilfeldighet. Gjennom skolering i RT lærer vi å arbeide systematisk og målrettet. En stor utfordring ligger i egenendringen som nødvendigvis må komme om en ønsker å nyttiggjøre seg metoden. Å se på fangen som likeverdig individ, kan for enkelte føles uverdigg, men er likevel realitet og en nødvendighet i RT. Eksempelets makt skal råde. f.eks. er det å vise seg overstadig beruset offentlig for en fengselsansatt, en like uansvarlig handling som den handling som brakte fangen i fengsel. Klarer man ikke fengselsansatt å vise sømmelig atferd, er det virkelig grunn til å vurdere sitt yrkesvalg. At RT er en humanistisk metode, betyr på ingen måte at den er "snill". Metoden er så "snill" eller så "streng" som regelverket tillater den å være. Metoden stiller krav til såvel betjenten som den innsatte. Betjenten kan ikke oppføre seg som en "bølle", og samtidig forlange at fangen skal holde orden på rommet. Og slik kunne vi fortsette.

Det som kjennetegner fengselet er et høyt aktivitetsnivå, de ansattes medmenneskelighet, at betjentene viser at yrkesstolthet,

og er tilfredse med å arbeide i kriminalomsorgen.

Nærhetsprinsippet er et begrep som vi i Drammen kretsfengsel har forsøkt å bringe inn i fangebehandlingen. I tillegg til medmenneskelighet tenker vi da sikkerhet. Den spede erfaring vi har kunnet tilegne oss viser at sikkerhet ikke nødvendigvis er en overfylt vaktstue, hvor betjentene venter på å aksjonere. God sikkerhet er å tjenestegjøre nær den innsatte. Er man i samme rom og deltar i samme oppgaver som de innsatte, oppdages de ureglementære tingene på et tidlig stadium, og men vil kunne rydde opp før det er for sent. Når det avvikes fellesskap i Drammen kretsfengsel skal betjenten være til stede. Vi legger vekt på at ærlighet skal lønne seg. Observerer betjenten en innsatt som oppfører seg som om han var påvirket av en eller annen form for rus, bruker vi f.eks. følgende fremgangsmåte: "Jeg mener at du nå er rusa, for å avklare situasjonen må du avgi urinprøve nå!" Nektet den innsatte å avgi urinprøve er konsekvensen klar: Besøk avvirket ved bruk av glassvegg i 8 uker samt rapport på ordrenekt som innebærer 17 dagers enrom. Avgir han urinprøven, og den viser seg å være positiv, er konsekvensen like klar: Besøk avvirket ved bruk av glassvegg i 4 uker, samt enromsrefselse i 13 dager for positiv prøve. Vi betrakter urinprøvenekt som en uærlig handling, og den type adferd skal ikke lønne seg.

I Drammen har vi stor interesse for kontraktsoning, pr. d.d. har vi 20 innsatte på soningskontrakter, rusfri soning. Vi avkrever to

kontraktsinnsatte for urinprøve daglig pluss de som vi avkrever på mistanke. Det hender ofte at det blir både 3 og 4 urinprøver om dagen. Urinprøvenekt har vi nesten ikke.

I fengselsvesenet har vi en tradisjonell refselsespraksis, vi bruker opp konsekvensene i første instans. For at den innsatte skal lære av sine handlinger bør vi heller sette inn med differensiert tiltak. F.eks. bør det ved første regelbrudd brukes disiplinært tiltak som refelse. Ved gjentakelser er det naturlig å ta hardere i. Settes det sterkeste refselsestiltak inn første gang vanskeliggjør vi misbrukernes mulighet til å forsøke å reise seg. Dette er ting vi ønsker å arbeide med da reglementet gir adgang til å foreta en differensiert måte å reagere ovenfor regelbrudd. Ved bruk av metoden vil dette la seg gjøre på en forsvarlig måte. Man måtte da fått opphevet de sentralregulerte reaksjonsmetodene som gjør utprøvingen vanskelig. Det beste var om prosjekt fengselet hadde blitt fristilt for enkelte bestemmelser i reglementet.

Felter det arbeides med der metoden vil bli brukt er, under intervjueteknikk, ved medarbeidersamtaler, som kontraktbetjent, under utarbeidelse av soningsplaner og fornye og utvikle interne instruksjoner.

Kontaktbetjenten vil bli en sentral brikke i den nye fangebehandlingsmetoden. Og da er vi der prosjektarbeidet bør være. Tjenesteutvikling. Kontaktbetjenten vil få 3 - 4 innsatte som forholder seg til han når det er noe spesielt. Dette medfører bl.a. at betjenten vil utføre noe av den tjeneste friomsorgen i dag har som arbeidsfelt. For mange ansatte i Drammen vil ikke dagen endre seg noe

vesentlig. Endringen ligger i at arbeidsoppgavene blir satt i system. Dette betyr heller ikke at sosionomen er overflødig. Nei, vi tenker oss en modell der sosionomen går inn som veileder for betjentene i spørsmål som vedrører den yrkesutøvelsen.

Ved bruk av metoden er det utarbeidet to kontrakter, A og B som vi betegner dem. A kontrakt er utekontrakt. Den innsatte kan tegne kontrakt allerede i varetektstiden og det er en såkalt B kontrakt. Ved bruk av kontrakt kan den innsatte planlegge soningen, og forberede løslatelsen. Kontaktbetjenten arbeider bevisst med motiveringsarbeidet fra første dag innsatte er i fengselet. Han gis mulighet for en differensiert soning. Vi forsøker å få innsatte inn på B-kontrakt så fort som mulig. Vi kan også kalle kontrakten for en motiveringskontrakt. Etter minst 2 måneder på B-kontrakt kan han gå over på A-kontrakt, utekontrakt. Han må da inneha permisjonstid, og ha avvirket en vellykket permisjon. Man krever at innsatte soner på kontrakt for å oppnå tillitsjobber i fengselet. A-kontrakt er en utslusingskontrakt bl.a. til frigang og eventuelt til soning jfr. § 12. Ved brudd i hvilken som helst fase, må innsatte starte på bunn og arbeide seg gjennom opplegget på nytt.

Ved å løse innsatte gjennom soningen, hvor innholdet og løslatelsen planlegges, tror vi at faren for tilbakefall er redusert. Og fengselet fyller lovens intensjoner om å legge forholdene tilrette slik at skadevirkningen blir minst mulig, og at innsatte er bedre rustet til å møte samfunnsproblemer etter løslatelsen.

KONTRAKTSONING

INNLEDENDE MERKNADER OM KONTRAKTSONING

KONTRAKTSONINGAS FORMELLE KRAV

Kontraktsoning er alment sett en soningsform hvor fangen velger å inngå en kontrakt med fengslet om å sone rusfritt, mot å få visse lettelser i soninga i form av flere permisjoner, framstillinger osv. Kontrakten innebærer også bestemmelse eller en avtaler om at fengslet når som helst kan ta urinprøver for å kunne kontrollere en eventuell bruk av narkotiske stoffer. Fangens gjennomføring av kontraktsoning sanksjoneres:

Hvis brudd på kontrakten, blir fangen som oftest tilbakeført til lukka soning, refsa eller møtt med andre negative reaksjoner. Hvis fangen følger opplegget og avtalen, opprettholdes og gjennomføres de positive sanksjonene som f.eks. utvida permisjonsordninger, flere framstillinger osv.

På flere av kontraktstedene må fangen som inngår kontrakt, dessuten forplikte seg til å være med på visse aktiviteter og opplegg. Kontraktsoningsformen er utvikla på basis av fengslenes registrerte og definerte narkotika-problem, men den er også knytta til en strategi som bygger på en differensiering av soningstilbudene.

Tiltakene har sitt idefeste i og er en fortsettelse av divers "rehabiliterende" ideer som ble utvikla spesielt på 1970-tallet, og kontraktsoning ble blant annet forma som ett av flere positive tiltak i forbindelse med narkotikaaksjonen i fengslene som ble satt i gang i 1987.

KONTRAKTSONINGAS OMFANG OG HISTORISKE UTVIKLING

De første kontraktavdelingene i Norge ble oppretta i 1982 i Trondheim og på Ullersmo. Berg kretsfengsel hadde kontraktsonere allerede fra 1981 – men sjølve etableringa av Berg som kontraktanstalt skjedde i 1983. Berg er i dag et eget, åpent kontraktfengsel. Avdelinga på Ullersmo ble lagt ned i 1984 etter bare 17 måneders virksomhet. Den var på mange måter dårlig forberedt. Imidlertid har avdeling Kroksrud, som er administrativt

underlagt Ullersmo, i flere år hatt status som kontraktsoningsavdeling – om enn denne har vært noe udefinerbar.

I disse dager åpnes en ny kontraktavdeling på Ullersmo i forbindelse med det som kalles Tjenestemannsrolleprosjektet – et arbeidsutviklingsprosjekt for tjenestemennene som ble satt i gang ved tre fengsler for et par år sia.

For tida er det kontraktsoning (enten i eget fengsel eller kontraktavdeling) – i tillegg til ovennevnte – ved følgende anstalter:

I Trondheim kretsfengsels regi er det to kontraktavdelinger i virksomhet: En i sjølve Trondheim kretsfengsel, og en i form av åpen kontraktsoningsavdeling på Leira (iverksatt 1986). Det drives dessuten egne kontraktavdelinger i Drammen kretsfengsel, Oslo kretsfengsel (begge åpna i 1990), Bredtveit landsfengsel og sikringsanstalt (en lukka kontraktavdeling etablert i 1986) og en helt nyåpna kontraktavdeling i Østensjøveien. Ila landsfengsel og sikringsanstalt har i prinsippet to kontraktavdelinger, men også en tredje avdeling hvor det bare er kontraktsonere. Også Åna kretsfengsel og Hamar kretsfengsel har kontraktavdelinger. For omtrent ett år sia var Hamar et lukka kontraktfengsel, men endra status til en tradisjonell, lukka anstalt da det ble oppretta en åpen kontraktsoningsavdeling i en institusjon (St. Thorfinn) like ved fengslet. Bergen landsfengsel har to kontraktavdelinger i det nye fengslet – i tillegg til en åpen kontraktavdeling på Osterøy – som forøvrig er en av landets eldste (igangsatt i 1982). Også i Bastøy landsfengsel, og i Arendal kretsfengsel, soner kontraktfanger i egne enheter – uten at disse enhetene kan kategoriseres som kontraktavdelinger. (Kontraktsoninga for Arendals vedkommende, er helt ny av året). Individuelle kontrakter (i vanlige lukka avdelinger) er bl.a. i Larvik kretsfengsel, Horten kretsfengsel, Arendal kretsfengsel, på Ila, m.m. (Kategoriseringa tar jeg opp seinere). Kriminalomsorgsavdelingas beleggliste på 9/4 1991 har registrert at ca. 17% av fangene (av 2445) satt på kontrakt – stort sett i egne kontraktavdelinger. (Noen var registrert som individuelle kontrakter på vanlige avdelinger).

Hvis man regner med Kroksrud, som belegg-
lista ikke gjør, soner ca. 19 % av fangene
i kontraktavdelinger.

134 av 713 fanger i sentralanstaltene (dvs. ca.
19%) var på kontrakt i egne kontrakt-
avdelinger. Av disse hadde Bastøy flest
kontraktsonere – 49. Søndre fengselsdistrikt
har flest fanger på kontrakt av de fire
fengselsdistriktene.

I tillegg til de som sitter i kontraktavdelinger,
soner også en del fanger på individuelle
kontrakter i ordinære, lukka avdelinger. Hvor
mange som totalt sitter på kontrakt er
usikkert og varierer sterkt over tid. Svært
grovt sett kan man i alle fall regne med at
mellom 400–450 av fangene i norske fengsler
sitter på en eller annen form for kontrakt
(enten i egne kontraktavdelinger, eller på
individuell kontrakt i ordinære avdelinger, på
kvalifiserende kontrakter til soninga i
kontraktavdelinger, osv.) – dvs. mellom ca. 1/7
og ca. 1/5 av fangene har skrevet under
kontrakter på forskjellige undersøkelses-
tidspunkter. I og med at ovennevnte
tallmateriale bare bygger på en beleggliste for
1991, er tallene logisk nok svært usikre.
Kontraktundersøkelsen som nå er satt i gang,
vil etterhvert avdekke både omfanget av og
behovet for kontraktsoning i Norge. En
foreløpig undersøkelse viser at antallet
kontraktsonere er høyere enn det som er
registrert sentralt.

Tallmaterialet er usikkert ut fra nåværende
registreringspraksis og ut fra den kontrakt-
soningsdefinisjon som er basis for utregninga.
Vi kan også slå fast at det er lagt flere
anstalter som nå gir et kontrakttilbud enn det
var for 1/2 år sia. (Og i mars 1987 var det
omtrent 200 fanger som satt på kontrakt).

NOE OM KONTRAKTSONINGAS FORM OG INNHOLD, IDEOLOGISKE FORANKRING – SAMT LITT OM HOLDNINGER TIL KONTRAKT

KONTRAKTSONINGAS TO **HOVEDTYPER – DEN SNEVRE OG UTVIDA** **FORMEN FOR KONTRAKTSONING**

Kontraktsoningsbegrepet er uklart, da
kontraktsoningstilbudet er svært mangfoldig
og i praksis forskjelligartet:
Analytisk og idealtypisk (dvs. som reine
former) kan vi si at kontraktsoning drives
etter en (1) begrensa, snever eller (2) en
utvida målsetting:

1. Den snevreste varianten er en

virksomhetsform med et innhold som har som
hovedmålsetting at kontraktavdelinga og
kontraktsoninga skal være rusfri. Fengslet
binder da den enkelte fangen (ut fra hans
eller hennes individuelle ansvar) til en
kontrakt om å holde seg rusfri under soning –
mot visse fordeler (flere permisjoner,
framstillinger, osv.) Utover denne snevre mål-
settinga, er de forskjellige virksomhets-
tilbudene temmelige tradisjonelle og blir brukt
som positive sanksjoner eller forsterkere.
Tiltakene har med andre ord karakter av å
være reguleringer innenfor en mer formell
struktur, og får derfor preg av å være
oppdragende på en noe mekanisk og ensidig
måte. I denne kontraktsoningsvarianten
eksisterer det ingen djupere sosial-pedagogisk
ide som ideologisk overbygning for virksom-
heten, og de enkelte virksomhetartene (arbeid,
skole, idrett, fritid....) henger ofte dårlig
sammen og står ikke i et indre forhold til
hverandre. Derimot kan virksomheten være
forma av visse idefragmenter som brukes mer
eller mindre tilfeldig.

Virksomhetens hovedmålsetting er dermed
mer institusjonelt begrunna (målsettinga er jo
kort og godt en rusfri avdeling) enn den er
retta mot fangenes individuelle behov – dvs.
kontraktsoninga er i praksis ikke primært
retta mot den enkelte fange med stoffproblem
og hans/hennes konkrete behov (i alle fall ikke
på annen måte enn at han/hun holder seg
rusfri). Enkelte steder blir kontraktsoninga
nærmest identisk med en ordinær åpen soning
og da uten noen bærende ide og praksis som
er forma ut fra et strukturert
(re)habiliteringsopplegg for den enkelte fange.
For å tydeliggjøre poenget, kan vi derfor si at
virksomheten bærer mer karakter av at "den
rusfrie avdelinga er i sentrum" enn at fangen
er det. Det som imidlertid er typisk for en
"snever eller begrensa kontraktsonings-form"
er at den er en kontraktsoning i navnet,
symbolisert og regulert ved skriftlige avtaler –
altså en kontrakt-avdeling i ordet strengeste
formelle betydning – uten noen særlige
gjennomtenkt opplegg utover tradisjonell
fengselstenkning og vanlige "positive" tiltak.

2. Den mer utvida kontraktformen setter den
enkelte fangen mer i sentrum og tar utgangs-
punkt i hans eller hennes stoffproblem og
kompetanseutviklende behov – i tillegg til
hovedmålsettinga om å holde avdelinga og
fangen rusfri. Enkelte steder legger man
derfor opp til et kontraktsoningsopplegg som
drives etter sosialpedagogiske prinsipper og
som har som idealistisk målsetting å utvikle

den enkelte fangens personlige kapasitet ved å øke den fysiske, psykiske og sosiale kompetanse ved hjelp av blant annet soningsplaner, individuelle og kollektive arbeids-, skole-, fritids-, og fysiske treningsopplegg. (Altså både en institusjonelt, kollektivt og et individuelt ansvar for (re)habilitering). Andre kontraktsteder som vi kategoriserer under den "utvida kontraktsoningsformen" har ikke en så eksplisitt sosial-pedagogisk eller idemessige forankring, men de har likevel en praksis og en metodikk som bygger på prinsippet om at mennesket utvikler seg gjennom sanksjonerende forsterkere i miljøet.

Som tidligere påpekt er dette et analytisk skille mellom to hovedformer, i realiteten vil det være svært få av disse reine typene. De fleste vil plassere seg i en "gråson" eller på en gradert skala som går i den ene eller andre retninga. De kvalitative forskjellene er også store.

Det som før sagt, alle kontraktsoningsavdelinger har felles er nettopp den skrevne kontrakten som fange og fengsel inngår om at fangen skal sone rusfritt. Dette er logisk nok en forutsetning for å sone på kontrakt, men også et krav til det som kan kalles "kvalifiserende kontraktsoning" – eller en kontraktbindende soning i "vanlig" avdeling som ikke gir særlige fordeler, men som uten brudd på avtalen, kvalifiserer til soning i kontraktavdeling med de fordeler og tilbud som er der. Flere fengsler har nå etablert et kontraktssystem som foregår trinnvis (f.eks. A og B-kontrakter) og som gir fangene suksessive fordeler.

Vi har en rekke forskjellige kontraktsoningsformer, som jeg vil klassifisere på denne måten (kategorisert av Y. Hammerlin og I. M. Fridhov):

I) Lukka Kontraktsoningsform:

1. Hele anstalten er en kontraktenhet. (Eks. Hamar kretsfengsel da det var kontrakt-fengsel)
2. En egen kontraktavdeling
 - (a) i et tradisjonelt, lukka fengsel (eks. Oslo kretsfengsel, Drammen...) – eller
 - (b) kontraktavdelinger atskilt geografisk og fysisk fra moderanstalten. (Eks. Osterøy, Leira)

Kontraktavdelinger som er underlagt et "moder" fengsel (i fengslet eller fysisk/geografisk atskilt), kan enten være åpne (halvåpne) eller lukka.

3. Kontraktsoninga foregår i form av individuell kontrakt i en vanlig lukka avdeling – sammen med andre fanger som ikke er på kontrakt, eller sammen med en liten gruppe fanger som er på kontrakt. (Denne lille gruppa kan i så fall være avsondra som en liten enhet. Som oftest er denne kontraktsoningsformen etablert som første trinn i et kontraktsoningsopplegg – altså en kvalifiserende form for kontraktsoning til kontraktavdeling. Enkelte varetektsfanger kan ha en individuell (begrensa) kontrakt; andre fanger kan være på frigang og dermed ha en mer utvida kontraktsoning).

II) Åpen kontraktsoningsform:

1. Hele anstalten er en kontraktenhet (eks. Berg kretsfengsel).
2. En egen kontraktavdeling/enhet i et tradisjonelt, åpent fengsel. Soninga kan da foregå i et åpent fengsel, eller (teoretisk sett) være fysisk atskilt fra moderanstalten.
3. Kontraktsoning i form av individuell kontrakt i en vanlig åpen avdeling.

Man skal imidlertid være klar over at den enkelte kontraktsoningsformen eller kontraktsoningstypen, kan ha et innhold som jeg tidligere har kalt "snever kontraktsoning". Men den kan også ha et innhold som jeg har definert som "utvida kontraktsoning". Innholdsmessig drives kontraktsoninga altså etter forskjellige prinsipper og ideer. De kvalitative skilnadene er logiske, fordi de også preges av ulike sosiale og materielle strukturer – og subkulturelle tradisjoner. Den geografiske beliggenheten og fengslets/avdelingas størrelse, påvirker også kontraktsoningsformen og kontraktsoningsinnholdet. Og videre: Enkelte kontraktsoningsenheter (som f.eks. Leira, Osterøy og andre), er administrativt underlagt en "moderanstalt" (Trondheim kretsfengsel og Bergen landsfengsel), men fungerer på mange måter som autonome enheter.

Men hva med sjølv kontrakten – som avtale mellom parter?
Enkelte er kritiske til måten avtalen inngås på og stiller spørsmål om kontrakten inngås av likeverdige parter i en situasjon hvor den ene parten er fratatt sin frihet. Flere har i tillegg stilt spørsmål om kontraktsoning egentlig bygger på prinsippet om at avtalepartene er jevnbyrdige – eller om avtalen inngås i for stor maktmessig ubalanse mellom fengslet og

fangen.

Enkelte kritikere mener dessuten at fangene som inngår kontrakt, gir mer enn de får igjen, og at fengslet ikke tar sine forpliktelser alvorlig nok. Kort og godt – hvilke reelle valgmuligheter har egentlig fangen som fange? Og videre – som et moralsk poeng: Er det avtalemessige tyngdepunktet så skjevt, at den ene parten (fengslet) får større fordeler enn den andre parten (fangen)?

Noen kritikere hevder også at kontraktsoning er en mer snedig måte å kontrollere fangene på. ("Pisseprostituasjon" kaller enkelte ordninga).

Atter andre mener at kontraktordninga juridisk sett er uklar.

Flere spørsmål er blitt reist i denne sammenheng: Hvordan fungerer kontraktsoningas formelle sider sett i relasjon til fengselsreglementet og andre regelverk som praktiseres? Og hvis kontraktbrudd – hvilke sanksjoner anvendes og på hvilken måte?

Andre stiller spørsmålet om hvorfor ikke man har en ensarta regelverkspraksis for kontrakt. De lokale variasjonene, sier de, gjør kontrakten formelt uryddig.

Det er også blitt reist kritikk mot de symbolske markeringene ved kontraktinngåelsen. Noen fanger er skeptiske fordi de mener at kontrakten oser av mistillit til dem; andre fanger hevder at kontrakten er en viktig symbolsk markering som indikerer at de blir betrakta som mennesker med ansvar. Enkelte ser også på kontrakten som en tydeliggjøring av et veiskille – et merke som viser en ny retning i livet.

Disse og andre spørsmål vil bli analysert og vurdert i de pågående og kommende undersøkelser om kontraktsoning (1). Jeg vil derfor ikke utdjupe dem i denne sammenheng – og nøyer meg med å gjengi dem på ovennevnte måte.

I dette konseptet vil jeg tydeliggjøre noen av de tidligere nevnte problemstillingene:

Kontraktsoningas målsetting om et stoff- og rusfritt soningsmiljø, kan logisk og praktisk sett forstås forskjellig:

- * For det første ut fra en målsetting om et rusfritt miljø som et mål i seg sjøl. (En begrensa målsetting).
- * For det andre en målsetting og en praksis som definerer et stoff- og rusfritt miljø som et middel til å hjelpe fangen ut av et stoffmisbruk og som samtidig kan muliggjøre en rehabilitering.

Hvis målsettinga bare er – som i det første tilfellet – å holde avdelinga fra for stoff, kan dette gjøres på flere måter, men lettest hvis fangene, sjøl utdefinerer stoffet. Kontrakten styrker den formelle kontrollen. Tar man utgangspunkt i et stoff- og rusfritt miljø som et middel til og en forutsetning for et prosjekt og et opplegg som setter fangen(e)s (re)hablivering og fangen(e)s stoffproblemer i sentrum, blir soningsmiljøets kvalitative betydning svært viktig. Miljøet tenkes da som et særegent, faglig godt oppbyggende soningsmiljø som er forma etter en gjennomtenkt soningsplan og en prosesstenkning, som tar utgangspunkt i at den enkelte fanges subjektive behov og utvikling bare kan formes positivt i et kvalitativt godt miljø (altså et oppbyggende kompetansegivende miljø) – med tyngdepunkt på omsorgssida og motivasjons- sida (jfr. navnet kriminalomsorgsavdelingen – jeg vil si mer om dette seinere).

Det kan med andre ord være en prinsipiell og praktisk forskjell på miljøbegrepet med utgangspunkt i om det i hovedsak skal gjenspeile fengslets eller fangens behov. (De trenger nødvendigvis ikke å stå i et motsetningsforhold til hverandre). Et rusfritt miljø i en avgrensa restriktiv forstand er i den ytterste konsekvens noe annet enn et rusfritt miljø som forstås og organiseres som et middel i et oppbyggende og rehabiliterende opplegg – hvor fangens kompetanseutvikling står i sentrum. Og videre – man kan ikke snevre inn et habiliterings- eller rehabiliteringsopplegg til bare å være et spørsmål om rus eller ikke rus på en avdeling. Stoffmisbruket må ses i en større sammenheng og som en konsekvens av den enkeltes multiproblem. Det er alltid snakk om konkrete individer og peronligheter (med sin sosial- og individualhistorie) som blant annet misbruker. Den enkeltes personlighet må aldri reduseres og tingliggjøres til bare rolla "stoffmisbruker". Det er med andre ord et spørsmål om hvilket menneskesyn som skal gjenspeiles i og forme kontraktsoningas innhold og form, og hvilke sosiologiske, psykologiske og sosialpedagogiske metoder som er forma av dette menneskesynet. Det å redusere opplegget til bare metodikk eller beklippe det til bare psykologi, bare sosiologi, osv., uten en helhetlig tenkning og organisering og bruk av alle disse vitenskapene, blir feilaktig.

NOE OM KONTRAKTSONERNE OG EKSEMPLER PÅ FANGENES HOLDNINGER TIL KONTRAKT

Men hvem er kontrakttilbudet et tilbud til? Med en utdypning av det som er antyda innledningsvis, kan vi kortfatta slå fast: Ideelt sett og som en tidlig framsatt ide er kontraktsoning ett av flere tiltak mot stoffmisbruk i norske fengsler. Målgruppa for kontraktsoning er først og fremst (1) fanger med rusmiddelmisbrukproblemer, men kontraktsoninga er også blitt et tilbud til (2) de fangene som ikke har stoffproblemer, men som vil sone rusfritt. At begge grupper er aktuelle, er bl.a. motivert ut fra at ikkebrukere har en positiv innvirkning på miljøet og dermed representerer "en motkultur". Alle kan søke kontraktsoning, men i praksis er kontraktsoning et differensieringstiltak som forutsetter at visse betingelser oppfylles (blant annet positiv oppførsel og rusfrihet i ordinær avdeling. Enkelte fengsler opererer med en overgangsperiode hvor narkotiske stoffer må være ute av kroppen i løpet av ca. 40 dager. Visse forbrytelses- og soningsformer holdes også utenfor). Ut fra differensieringstanken, er altså ikke alle fanger kvalifiserte til et kontraktsoningsopphold. Kontraktsoninga framstår dessuten som en mer "human" soningsform - (sjøl)kontrollert frihet og med bedre arbeids-, skole-, og treningstilbud, framstillinger, permisjoner, osv.

Men hvordan oppfatter fangene kontraktsoningstilbudet?

NOE OM FANGENES OPPFATNING OM KONTRAKT BASERT PÅ TIDLIGERE UNDERSØKELSER

Svært grovt sett kan fangegruppas holdninger til kontraktsoning deles inn på følgende måte - noen eksempler:

- 1) De fangene som er før en kontraktsoning:
 - * Fanger som har et rusmiddelbruk som de vil kvitte seg med det, og som derfor søker seg til kontraktsoning, som en første fase i en avvenningsprosess. Noen av disse har gode kunnskaper og informasjon om hva kontraktsoninga innebærer - andre har bare et overflatisk inntrykk av opplegget og kravene som stilles. Atter andre forholder seg bare til mytene om kontraktsoning.
 - * Fanger som ikke har et rusmiddelmisbruk - og som inngår kontrakten fordi de vil sone rusfritt. Flere av disse føler at det er et stoff-

press og en belastende stoffkultur i tradisjonelle avdelinger som fører til et kvalitativt sett, dårligere og mer pressende soningsmiljø.

Begge gruppene er sammensatt i den forstand at noen er svært motiverte for et soningsopplegg som både har et innhold og en form som er kompetansegivende og personlig utviklende, mens andre kan ha andre hensikter - som det å få en lettere soning. Enkelte kan ha helt andre beveggrunner, og søker seg til kontrakt for f.eks. å bedre sine fluktmuligheter. (vi har registrert bare enkelttilfeller med dette motivet).

2) I tillegg til disse to gruppene som vil sone eller velger å sone på kontrakt, fins det fanger som ikke vil søke seg til kontraktsoning. (Dermed kan vi si - som tidligere antyda - at det er bare tenkt sett at kontraktsoning er åpent for alle - da det både ut fra fengslets formelle krav og ut fra fangenes egenoppfatning skjer en differensiering og en segregering. Vi må altså ikke glemme at kontraktsoning er et differensieringstiltak - enten vi tenker ut fra den enkelte fanges konkrete behov, eller ut fra fengslets kontrollerende og sanksjonerende differensieringspraksis som av mange oppfattes som en forsterker av ulikheten i fengslene).

Noen eksempler på gruppedannelser av fanger som ikke vil sone kontrakt kan være følgende:

- * For det første de som i prinsippet er for kontrakt, men som likevel ikke vil sone på kontrakt fordi de mener at det konkrete tilbudet ikke er bra nok og at soningsformen er for lik den tradisjonelle, men bare en formvariant av denne. (Den tradisjonelle motsetninga mellom straff og rehabilitering/ behandling kan ikke løses - heller ikke under kontraktsoning, hevder man prinsipielt). For mange fanger er det nemlig ikke nok at tilbudet fører til noen flere permisjoner og framstillinger og det å sone rusfritt; de vil ha et mer gjennomtenkt opplegg og en mer velfundert soningsplan. (Jfr. tidligere narkotikaundersøkelser fra fengslene). De oppfatter derfor kontraktsoning som en "positiv tiltaksbløff", i og med at kontraktsoninga ikke kan oppvise de nødvendige kvalitative forutsetningene.
- * For det andre de som godt kunne ha tenkt seg et kontraktsoningsopphold, men som føler at de ikke kan klare tørrleggingstida - verken før eller under kontraktoppholdet.
- * En tredje gruppe er den som i prinsippet er

for kontraktsoning, men som ikke søker på kontrakt av frykt for stigmatisering, trusler eller sanksjoner fra andre fanger. (Dette påstås av enkelte, men det er uklart om det er en plausibel forklaring).

* En fjerde gruppe er de fangene som er prinsipielle motstandere av kontraktsoning.

En del fanger oppfatter f.eks. kontraktsoningstilbudet som en metode å splitte fangebefolkninga – med det som konsekvens at det oppstår et "klasseskille" og et hierarki i fangebefolkninga – og dermed også interessemotsetninger og konflikter. Atter andre opplever den som det førnevnte "snedige" disiplinierungs- og kontrolltiltaket, og er derfor imot opplegget.

* En siste gruppe er de fangene som er negative til kontraktsoning og som samtidig vil ha tilgang på narkotiske stoffer under ordinær soning.

Motivene for ikke å søke på kontrakt, eller begrunnelsene for å bryte kontrakten, er rimeligvis flere. Ovennevnte kategorisering er derfor begrensa. Det må også tillegges at enkelte fanger ønsker å sone på kontrakt, men får ikke tillatelse til en slik overføring. Årsakene til det er sjølsagt mange.

De forskjellige synspunktene på og holdningene til kontraktsoning gjenspeiler uten tvil kontraktsoningsoppleggets kvalitative forskjeller og den uklare og uensarta presiseringa av kontraktsoningas innhold og form. Også mistilliten til fengselssystemet som en institusjon med straff som dominerende funksjon, påvirker den enkeltes valg.

KONTRAKTSONINGAS STATUS:

Ideelt sett (og altså ikke alltid reelt) framtrer i alle fall den utvida kontraktsoninga som en virksomhet som er forma etter en helhetstenkning, da både diverse aktiviteter på de nevnte virksomhetsområdene (arbeid, skole, trening, fritidsaktiviteter, m.m.), ved sida et målretta, disiplinierende opplegg, skal danne basis for "den enkeltes fanges rehabilitering". Fangene skal gradvis gis større ansvar for seg sjøl og gruppa under kontraktsoninga. Jeg mener imidlertid at rehabilitering er et for ambisiøst ord i denn sammenhengen, sjøl om enkelte opplever kontraktsoninga som en rehabilitering. Det er mer aktuelt å snakke om en habiliteringsprosess eller en serie kompetansegivende tiltak hvor den enkelte fangen kan forbedre sine ferdigheter på en del områder, og dermed kvalifisere og styrke seg fysisk, psykisk og sosialt. Altså en begynnelse på en rehabilitering. Hvis

kontraktsoninga dessuten bygger på en helhetlig tenkning som munner ut i oppbyggende opplegg og tiltak etter soning- samt en utvidelse av det sosiale rom under soning med en rekke andre kompetansegivende og behandlingmessige tilbud – er man på rett vei. Sånn sett kan man gi kontraktsoningsavdelingene status som en "oppbyggende mellomfase eller en motivasjonsfase" – som ligger mellom tradisjonell, lukka soning, løslatelsen og tida etter soning – og eventuelle behandlingstiltak. Men – og dette er viktig – mange fanger har behov for helt andre opplegg enn kontraktsoning for å bli kvitt sine stoffproblemer, andre lidelser og problemer; de må derfor sikres slike opplegg. (Jfr. bl.a. § 12-overføringene/ Se også diverse undersøkelser av N. Christie (1982) Balvig/Høigård (1986), B. Otnes (1989), og andre arbeid som viser med tydelighet at en stor gruppe av fangene har en betydelig sosial tapsliste). (Se min illustrasjon).Følgende må poengteres: Kontraktsoninga må og kan heller ikke ble et alternativ til et behandlings- eller rehabiliterende opplegg som foregår i andre og bedre kvalifiserte faglige miljøer. Den må derfor få en klarere og mer presis status og posisjon som tydeliggjør en mer begrensa funksjon sammenlikna med behandling sinstitusjonene. Kort og godt, den må framstilles i sin egenart og som en særegen soningsform og en institusjonsform som får mening og betydning i en helhetstenkning. Kontraktsoningsopplegget har heller ikke en sjølstendig eller autonom bærekraft på sida av fengselsvesenets og fengselssystemet; det er den del av det. Kontraktsoning er altså en fengslingsform, og både i form og innhold bærer kontraktsoningsstedene preg av det. Ideelt sett gjenspeiler kontraktsoninga en kriminalpolitisk reformtenkning og et forsøk på å minske motsetningsforholdet mellom – på den ene sida, den straffepolitiske tenkninga, og på den andre – behandlingsideologien slik den framtrer som et av leddene i individualprevensjonen. Men kontraktsoningsopplegget er også forma av en nødvendighetstenkning i den forstand at den er en erkjennelse av og en bekreftelse på at store grupper fanger trenger betydelig grad av hjelp. Historisk sett er kontraktsoning ikke et "fremmedlegeme", men en logisk konsekvens av en fengsels- og kriminalpolitisk bredde-tenkning.

I prinsippet og i praksis bygger man på et utvida samvær og samarbeid mellom fanger,

betjenter og andre ansatte og andre faggrupper i og utenfor fengslet. Sånn sett er det både snakk om en annen fange- og tjenestemannsrolle som har sin basis i et konsensus- og samhandlingsprinsipp og et antatt (del) "interessefellesskap" mellom fanger og ansatte. Særlig for betjentgruppa er omstillinga av stor prinsipiell og praktisk betydning og henger sammen med den enkelte betjents behov for og betjentkollektivets faglige krav om arbeidsoppgaver med et djupere meningsinnhold – altså en mer allsidig og utviklende tjenestemannsrolle.

Et soningsopplegg med et innhold og en form som gjenspeiler en habiliterende og motiverende målsetting og en oppbyggende, rusfri soning innenfor sosialpedagogiske rammer (og da med en bedre psykologisk, sosialpsykologisk og sosiologisk gjennomtekning som tar hensyn til individets konkrete behov og nåværende menneskekunnskaper) vil muliggjøre flere og andre samværs- og virksomhetsbetingelser for alle involverte. Kort og godt: Andre og mer omfattende samhandlings- og virksomhetsbetingelser mellom fanger og ansatte fører til nye strukturer som igjen endrer rollemønsteret og rollekravene. Dette er blitt oppsummert som positivt – både av ansatte og fanger (men det har også vært motsetninger i de respektive gruppene), fordi sonings- og arbeidsmiljøet er blitt bedre. Det å være betjent i en kontraktavdeling med en utvida sosialpedagogisk målsetting som bærende idesystem, er logisk nok krevende både i forhold til den enkelte tjenestemann og hans/hennes ferdigheter, men også at en slik rolle står i motsetning til den tradisjonelle "nøkkelrolla" og "vokterrolla".

Betjentene er altså en svært sentral faggruppe i arbeidet. Derfor må denne gruppa få muligheter til å utvikle sitt kompetanseområde til å bli mer drivende aktører i et tværfaglig sosialpedagogisk opplegg. Flere betjenter mener i tråd med dette at de må få de nødvendige kvalifikasjonene til å arbeide med tematiske opplegg – ikke minst i forhold til rusmiddelbruk, sosialpolitiske temaer og kriminalitet.

Den faglige kompetansen som betjentene får på Fengselsskolen (KRUS) (b.l.a. i humanistiske og samfunnsvitenskaplige fag som psykologi, sosiologi, kriminologi, pedagogikk og pedagogiske metoder og teknikker, osv.) gir en svært god basis for arbeidet i kontraktavdelingene og funksjonen som enhetsbetjent.

Generelt sett mener man at kontrakt-

avdelingene må nyttiggjøre seg betjentressursene på en bedre og mer allsidig måte.

Følgende må også presiseres:

Institusjonspsykologien, institusjons- og fengsels sosiologien og kriminologien, har tydeliggjort at når et menneske settes i fengsel og prisoniseres, diskvalifiseres det til livet. Foruten at den enkelte fangen stort sett får institusjons- og fengselslivskompetanse, fører oppholdet som oftes til stigmatisering, isolasjon, marginalisering, asosialisering, psykisk, fysisk, sosial, etisk og estetisk deprivasjon (stoppe i utviklinga, mangel), tap av sosiale forhold, personlig integritet, frihet, og mye annet. Dermed forsterkes den sosiale og psykiske tapslista – og for mange fanger er det snakk om en sosial og personlig katastrofe. (Jfr. Hikkanen, M-L "Den paradoxale fangvården"). Men bildet er ikke så ensidig negativt: Uten tvil utvikler mange fanger delkompetanse i fengslene som styrker dem ferdighetsmessig. Jeg tenker da særlig på skole- og arbeidsvirksomheten, og gjennom diverse fysiske treningsopplegg og tiltak som bl.a. kontraktsoning. Derfor er det viktig at disse og andre positive tiltak utvikles og formes i en helhetlig sosial- pedagogisk strategi. (Dette er ikke det samme som å si at fengsel er en rehabiliterende institusjon på lik linje med behandlingsinstitusjoner) Men hva med de oppfatningene som skaper en falsk bevissthet om kontraktsoning?

LITT OM MYTER OM OG NEGATIV KRIKTIK AV KONTRAKTSONING

Myter basert på negative holdninger, negativisme og kritisisme

Det er forøvrig skapt en rekke negative myter om kontraktsoning. "Myteprodusentene" har uten tvil hatt fangarmer som har fått feste i visse miljøer.

Kritikken fra grupper av ansatte, har også til tider vært skarp:

"Man bare luller med fangene", hevder noen.

"Kontraktsoning er en dårlig kontrollert og slapp soningsform", sies det fra annet hold. På en moralistisk måte betoner også enkelte at fangene bare søker på kontrakt for å få en "lettere soning" (som om det er moralsk riktigere å sone tungt).

Det antydes også at det bare er "de beste" og "snilleste" fangene som kommer på kontrakt. Disse påstandene ble imidlertid vurdert og kritisert i en rapport om Hamar krf. av forskerne K. Bødal og Y. Hammerlin (1987).

Rapporten konstaterer at på undersøkelsestidspunktet viste det seg at mange som satt på kontrakt i Hamar krf. (den eneste kontrakt-soningsplassen som ble undersøkt på det tidspunktet), var sterkt kriminelt belasta og hadde store rusmiddelproblemer. Flere av dem hadde også "vist en aggressiv væremåte" og vært såkalte "uroskapere og destabiliserende" i andre fengsler – før de kom til Hamar. De nye og svært krevende kontraktsoningsbetingelsene, hadde imidlertid gitt positive resultater – både i forhold til en bedre og en annen væremåte og en ferdighetsmessig framgang. Med utgangspunkt i både intervjuer, rapporter, statistikker og annet, viser det seg at det mer positive miljøet i de best gjennomførte kontraktavdelingen, har vært voldsreducerende – både mellom fanger og mellom fanger og betjenter.

Som avsluttende merknad: En av grunnene til at enkelte så tankeslapt anvender de ovennevnte mytologiserende argumentene, skyldes uten tvil at informasjonen og innsikter om kontraktsoning har vært dårlig, og at man har anvendt de mindre vellykka kontraktsoningstiltakene på en falsk generaliserende måte. Kritikken som er ført fram gjenspeiler dessuten en tendens til overflatisk negativisme og undertrykker tradisjonelle faglige interessemotsetninger.

LITT OM DE OVERDREVNE OG DE FALSKE "POSITIVE" MYTENE OM KONTRAKTSONING

En "positiv (overidealistisk) myte om kontraktsoning, er at kontraktsoning framstilles som en institusjonsform som kan gjøre den enkelte fangen fullstendig rehabilitert og helt kvalifisere han eller henne til samfunnslivet etter soning og til et lovydig, ikke-stoffbrukende liv. (Dette skjer logisk nok sjelden). Noen går også så langt i denne overdrevne monofaktorielle eller en-sidige årsak-virkning tenkninga at de vil se effekter av kontraktsoninga og den suksess/ikke suksess direkte relatert til og målt ved at fangen ikke residiverer (faller tilbake). Problemet er etter min oppfatning feil stilt. Kontraktsoningas suksess kan ikke måles i eventuelle antatte seimeffekter av soninga: Den enkelte fange kan utmerka godt ha gjort betydelige framganger under kontraktoppholdet (og da ut fra et kontrakttilbud som kan ha vært kvalitativt og

fasemessig sett svært godt for fangen), men han eller hun kan (og det skjer ofte) komme ut av fengslet for så å møte en virkelighet ute i samfunnet som både marginaliserer og utstøter – et samfunn og sosiale forhold (offentlig og privat) som ikke følger opp med integrerende tiltak. Residivet kan derfor skyldes disse belastende samfunnsmessige og sosiale begrensningene (og eventuelt tidligere opphopede vanskeligheter) – og kan derfor ikke forstås som et resultat av kontraktsoningas "antatte og definerte mangler og mislykkethet".

Jeg må på ny betone følgende grunnleggende poeng:

Kontraktsoning må få status som et deltiltak (i et fengsels-miljø) og ses på som en fase i en helhetlig sonings-, habiliterings- og rehabiliteringsplan som peker utover soningstida, og hvor den enkelte langsiktig utvikler sin fysiske, psykiske, kulturelle og sosiale kompetanse med utgangspunkt i sosiale og individuelle behov. Det er også et metodisk spørsmål om den enkelte fange kan nyttiggjøre seg sin positive og negative erfaringskapital og ikke bli historieløs – verken i forhold til sin individual- eller sosialhistorie.² Sett i forhold til dette er altså kontraktsoning (som kompetanseutviklende) habiliterende eller del-habiliterende.

Ansvarlige politikere og andre politikere må derfor hente kunnskaper fra sosiologien, psykologien, sosialantropologien og sosialpedagogikken for å kunne forstå sosialiseringas mangfoldighet og vesen. En vurdering som bare tar utgangspunkt i den ovennevnte, snevre og ensidige effekt-tenkning, er faglig grunn og dermed gal. Sterkt begrensende er også en ideologi som bare/nesten bare bygger på straff som oppdragende prinsipp. (se også Hikkanen, M-L /1988 og R. Kristoffersen/1986 og 1989)

NOEN OPPSUMMERENDE MERKNADER:

JEG VIL OPPSUMMERE DE FØRNEVNTTE POENGENE PÅ FØLGENDE MÅTE:

Kontraktsoningstilbudet må generelt sett utvikles og forbedres – både når det gjelder form og innhold. Denne almene presiseringa rokker ikke ved at enkelte kontraktsoningsplasser både har jobba godt og systematisk, og nådd betydelige resultater. Både innsattes og ansattes innsatser har vært svært positive. Jeg vil likevel antyde og poengtere noen problem områder: Man må få en begrepsavklaring og en målsettings-

diskusjon som gir tilbudet en bedre retning.

Tilbudene må fortsatt være varierte, men de må ha et mer helhetlig menneskesyn som idégrunnlag. Og videre: Man må se på både fanger, betjenter og andre ansatte som skapende individer og som sammen gjennomfører et oppbyggende og gjennomtenkt program under felles og individuelt ansvar.

Institusjoner og personer utenfor fengselsmurene må trekkes med i et tverrfaglig samarbeid. Enkelte anstalter har forsøkt å utarbeide et opplegg hvor man har etablert kontakter med diverse narko-kollektiver, eventuelle behandlingsinstitusjoner og andre organisasjoner, grupper og enkeltpersoner. Disse er trukket inn som en videreføring av en soningsplan. (f.eks. § 12-overføringer). Det må også reises diskusjoner og problemstillinger om de forskjellige virksomhetsartene i kontraktsoninga: Står arbeids-, skole-, fritids-, sports- og treningsvirksomheten i et indre forhold til hverandre, eller er det slik at enkelte av disse virksomhetsartene dominerer i forhold til de andre? Soninga må altså bli kulturelt rikere og mer mangfoldig. Flere kritikere hevder (med rette) at kontraktsoningsoppholdet noen steder er altfor monokulturelt da fysisk trening er for dominerende i forhold til andre virksomhetsarter. De vil m.a.o. ha en breiere kulturell og bevisstgjørende tiltakskjede. Hvis det er ubalanse, blir sosialiseringa og kompetanseutviklinga skjev. Et suksessfullt opplegg er betinga av klare målsettinger, gjennomtenkte metoder og virkemidler. Det er på denne måten at man kan sikre en helhetstenkning og et organiseringsprinsipp som tar vare på forholdet mellom de enkelte virksomhetsartene. Virksomhetsartenes gjennomføring, må gjenspeile hovedmålsettinga.

Et av de største problemene er som tidligere poengtert, hva som skjer - eller bedre, ikke skjer - etter soning. Støtte- og omsorgsarbeidet er i dag altfor dårlig utbygd. Kontraktsoning er og kan bli for de fleste kontraktsonerne en positiv forberedelse (en motiveringsfase) til tida etter soning, og et skritt i riktig retning. Kontraktsoninga må derfor forstås som en fase i et integrerende prosjekt og som en del av en sosialiseringsprosess, hvor den enkelte fange knyttes bedre til samfunnet i og gjennom et oppbyggende kompetansegivende opplegg. Dermed vokser samfunnet også på en bedre måte inn i individet. Med basis i en

soialiseringsside (jfr. f.eks. kontraktsoninga på Leira og påvirkninga av Jens Bays konsekvenspedagogiske opplegg) bør den enkelte fange få muligheter til - ved egeninnsats og sosiale støtte etter en sosialpedagogisk grunnide - å være virksom i forskjellige systemer og på ulike virksomhetsarenaer i og utenfor fengslet. Opplegget forutsetter også et mer progressivt og dynamisk menneskesyn som bygger på forståelsen av at en personlighet utvikler seg på godt og ondt høle livet, - på forskjellige sosiale arenaer.

Den verdenskjente franske sosiologen Pierre Bourdieu (1986) har tydeliggjort dette poenget ved å betone at gjennom den "sosiale kapitalen" - dvs. en kapital av kontakter, relasjoner og omgangskretser - kan man få en variert og mangfoldig støtte som også styrker den enkeltes anseelse, en anseelse som er nødvendig for å vinne samfunnets tillit. Det er på denne måten man unngår en prisoniseringsforsteining - dvs. den prosess som fører til at den som sitter i fengsel "vokser nedover" (E. Stabrun) og bare får institusjonskompetanse. Ved utvida kontakter og ved kompetanseutviklende tiltak, kan stigmatiseringa og desintegrasjonen minskes - og omvendt, avstigmatisering- og integrasjonsprosessen i alle fall starte, for så å fortsette og vinne styrke etter fengselsoppholdet.

Det blir derfor av betydning å rette oppmerksomheten mot kollektive og individuelle tiltak som bygger på solidaritet, en bedre uformell kontroll, faglig ansvarlighet og dyktighet - det vil si iverksette en praksis hvor en støtter opp på en måte som gjør den som er svakere eller har det vanskelig i øyeblikket, på sikt å inngå et likeverdig forhold. Dette innebærer at den enkelte ikke bare må oppfattes som et objekt for behandling eller tiltak, men tvertimot vurderes som en skapende og handlende personlighet som kan vikle seg ut av sine vanskeligheter med utgangspunkt i kollektiv støtte, egen kraft og kreativitet, og en gjennomtenkt (og frigjørende) omsorgs- og hjelpestrategi. Dette er betinga av blant annet en moralsk, økonomisk, sosial, kulturell og materiell innsats- og tiltakskjede som bygger på solidaritet, faglig dyktighet, sosial forståelse og sosial ansvarlighet i praksis og på alle nivåer - både samfunnsnivå, institusjonsgruppe-, par- og individnivå. En forutsetning er (som tidligere nevnt) at den enkelte strykes på grunnleggende og kvalifiserende virksomhetsområder, og at den

enkelte fange ikke reduseres til en dominerende rolle innenfor et snevert virkefelt og i et trangt sosialt rom – som f.eks.

"stoffmisbruker som skal behandles i en kontrakt-avdeling eller i en institusjon".

Stoffmisbruket er ett av mange problemer som den enkelte har. I en kollektiv samfunnsmessig tiltakskjede, har altså fengselsvesenet et særlig ansvar. Er det ikke dette som antydes i begrepet Kriminalomsorg – institusjonalisert som Kriminalomsorgsavdelingen?

Omsorgsbegrepet indikerer nemlig en virksomhet utover den formelle kontroll og straffemessige funksjon og er derfor svært moralsk og praktisk forpliktende.

Vi kan dermed poengtere nødvendigheten av en kriminalpolitisk og faglig tenkning som unngår en straffeideologisk innsnevring og ekstrem juridisk formalisme som kriminalpolitisk overbygning. Vi må ha en kriminalpolitikk som ved sida av en sikker juridisk praksis, bygger på kriminalomsorgsbegrepets moralske og faglige betydning – og dermed på et helhetssyn av individ og samfunn og den sosialiseringssprosess som styrker enkeltmenneskets utvikling og gir det retning. Kriminalpolitikk er kort og godt bare en side av den almenpolitiske praksis, og må ses i en helhetlig politisk sammenheng og i et indre forhold til blant annet sosial- og kulturpolitikken, og andre politiske virksomhetsområder.

Med utgangspunkt i den verdenskjente tyske dramatikeren B. Brechts metafor, kan denne helhetstenkninga mellom individ og samfunn uttrykkes på følgende måte:

**"Et tre som ikke bærer frukt
kalles ufruktbart –
men hvem som undersøker
jordbunnen?"**

Individets "vekst" er med andre ord avhengig av de sosiale og materielle betingelsene – både i små og store sosiale forhold og samfunn. Det fins ikke noe menneske "utenfor samfunnet". Eventuelle marginaliseringsproblemer som enkeltmennesket har, er utvikla i forholdet den enkelte har til andre mennesker og i forhold til dets materielle miljø (og dermed også tinglige omgivelser). Det å være "utenfor

samfunnet" er altså bare en annen måte å være innenfor eller i samfunnet på. De sosiale livsbetingelsene og det sosiale innholdet i vår livsform er med andre ord sentrale for å forstå den enkeltes livsførsel på godt og ondt.

Dette gjelder alle områder av menneskets virksomheter – også fengslene.

Dette gjelder også alle fanger.

Til sist: Den erfaringa som er gjort hittil ved de forskjellige kontraktsoningsstedene, vil i løpet av et par år bli systematisert og drøfta. Dette muliggjør at nye og andre problemstillinger tas opp og at man kan få en diskusjon om hvordan kontraktsoninga skal utvikles og forbedres. Kontraktsoning er og kan bli et viktig innslag i kriminalomsorgsvirksomhetens positiv-definerte tiltakskjede, som på mange måter kan bli reformmessig overskridende i nåværende historiske fase. Men dette forutsetter generelt sett en nivåheving og en kritisk vurdering av både enkelte kontraktsoningsplasser og målsettingene. Et idesystem og en praksis med et sterkere innslag av sosialpedagogisk tenkning som basis for virksomheten og en mer bevisst bruk av sosiologi og psykologi, er nødvendig. Dette står i motsetning til bare å se på kontraktsoning som en soning på kontrakt eller etter en avtale – dvs. bare som en snever formalisert og sanksjonert kontrollform uten særegne sosialpedagogiske tiltak utover dette. Undersøkelsene (1) som er satt i gang vil uten tvil bevisstgjøre eventuell forbedringer.

1) Kriminalomsorgsavdelingen har satt i gang et evalueringsopplegg som er faglig ledet av forsker Yngve Hammerlin i samarbeid bl.a. lektor Ove Gustafsson (Sosialhøgskolen i Trondheim) og pedagog og undervisn.kons. Erik Såheim (KRUS). Både studenter fra Sosialhøgskolen i Trondheim og Idrettshøgskolen i Oslo er med på prosjektet.

2) Denne kunnskapsmessige og historiske bevisstgjøringsgjøringsprosessen er viktig, da den er en vesentlig del av den enkeltes personlige kapital og identitet.

I motsetning til de som vil skrelle denne identiteten av folk, velger jeg den motsatte strategien – nemlig å bevisstgjøre negative og positive sider i den enkeltes erfaringskapital slik at de kan brukes i en kompetansemessig oppbygging.

